

*Blåmjölk,
gäspa,
katekes
och pissluntor*

MINNEN FRÅN FRIMURARBARNHUSET I KRISTINEBERG 1908 – 1916

Nedtecknat av Sven Petersson med förord av Rebecka Lennartsson

Jamdet är min mans
önskan intill det sistra,
att jag skull försöka att
lära sig Gasseisen Johan
Erick Pettersson in på
Frimmersarbarnhuset, är det
afven min önskan att vår
önskan till Frimmersar.

Blåmjölk, gäspa, katekes och pissluntor

MINNEN FRÅN FRIMURARBARNHUSET I KRISTINEBERG 1908 – 1916

*Nedtecknat av Sven Petersson
med förord av Rebecka Lennartsson*

STOCKHOLMIA FÖRLAG

OMSLAGSBILD: *Barnhusbarn utanför Frimurarbarnhuset i Kristineberg inför barnhusets flytt till Blackeberg 1930.*

FOTO: *Bokens bilder är hämtade ur Föreningen Frimurarbarnens arkiv på Stockholms stadsarkiv, förutom bilderna på sidorna 30 och 76 som är hämtade ur ett album i Stiftelsen Allmänna Barnhusets ägo. På sidan 14 visas en tuschteckning som finns bevarad i Stockholms stadsmuseums samlingar. De dokument som tryckts i boken är hämtade ur Frimurarbarnhusets arkiv på Stockholms stadsarkiv.*

© FÖRFATTARNA OCH STOCKHOLMIA FÖRLAG

GRAFISK FORM: TINA DANIELSSON ORD OCH FORM

TRYCK: F4-PRINT AB

BOKEN ÄR SATT MED ADOBE GARAMOND PRO OCH TRYCKT PÅ SCANDIA

2000 NATURVIT, 100 G

ISBN 978 91 7031 245 8

www.stockholmia.stockholm.se

Till läsaren

När det någon gång kom besökare till Frimurarbarnhuset i Kristineberg brukade barnhusbarnet Sven Petersson i hemlighet dra i sig lukten av deras ytterkläder, som hängde utanför det besöksrum där barnen fick umgås med sina anhöriga. Yllockar och ytterkappor bar en fyllig arom av matos.

Just den bilden har dröjt sig kvar hos mig – den lilla pojken som girigt drar i sig lukten av stekflott och kroppsvarm ull. För den sjuåriga barnhuspojken påminde det om ett hem som skingrats och förflyktigats.

I arbetet med att samla material till utställningen *Hitta Hem. Alla tiders fosterbarn berättar* på Stockholms stadsmuseum, som visas under våren 2012, har jag försökt skapa mig en överblick över de spår till barnhusens och uppfostringsanstalternas världar som arkiven gömmer. Det visade sig vara en uppgift långt vidare än den tid som fanns att tillgå. Bara på Stockholms stadsarkiv finns över 150 barnhemsarkiv. Till det kommer bevarade handlingar från andra institutioner, som barnkrubbor och arbetsstugor, skyddshem och anstalter för vanartiga.

1900-talet utnämndes av Ellen Key till barnets århundrade. Det var i sanning också anstaltens århundrade. Mängden av institutioner speglar en

*Musicerande på
gården vid
Kristineberg
i juni 1909.*

epok då barnvården utvecklades från fattigvård och filantropi till ett statsintresse och en fråga för social ingenjörskonst. Under seklets gång ersattes till stor del också ansökningarna om hjälp med barnen från behövande familjer, till fler ingripanden från samhällets sida med en tydlig moralisk dimension. ”Asociala, sedligt försummade eller vanartade barn” skulle räddas undan ölkaféer, försumliga föräldrar och gatans fördärv med professionell fostran och anstaltsvård. Vetenskaplig expertis definierade den goda barndomen och det normala barnet. Barnens rättigheter ökade. Men också det tidiga 1900-talets obehagligare idéströmningar avspeglades i barnvården, som rashygien och föreställningar om degeneration och nedärvd asocialitet.

DE FLESTA INSTITUTIONER HAR endast efterlämnat ett fåtal journaler eller rullor som berättar om barnvårdens utveckling. Från några få finns mer att hämta; foton, brev, journaler, räkenskaper. Det mesta materialet är kommet ur vuxenvärldens händer. Barnen är omskrivna, fotograferade, utredda, bedömda. Färre spår är lämnade efter barnens egna röster. Här och var finner man undantag, direkt och indirekt. I straffböckernas noteringar anar man barnens uppfinningsrikedom och överlevnadsstrategier. I sparade brev från fosterbarn kan man läsa om vardagens vedermödor och glädjeämnen. När man bläddrar bland journaler, rullor och brev vill man stanna upp vid varje siffra, dröja vid varje namn. Bakom en aldrig så trivial notering gömmer sig ett levnadsöde.

EN SAK HAR SLAGIT mig när jag har gått igenom några av arkiven; materialet är påfallande doftlöst. Det känns avlägset och många gånger också tillrättalagt. Barnen ler på fotografierna. Inte sällan är bilderna arrangerade och barnen är uppställda inför något evenemang. Brevan är anpassade efter vuxenvärldens förväntningar. Pennalism, misshandel, kränkningar och övergrepp syns aldrig på bild. Vanvården försiggick när omvärlden vände bort blicken, när de vuxna som ville väl inte lyssnade. Den försiggår ännu. Den stora skillnaden är kanske att vanvården i dag inte är sanktionerad av samhället. En del av de kränkningar som begåtts mot barn har varit just det. Aga var länge en självklar del av barnafostran. I bevarade straffjournaler framträder den kringskurva tillvaron i korta, drivna noteringar: Barnen stjal lingonsylt, visslar i matsalen, glömmer mössan vid uppställningen, springer, pratar, klättrar i träd, jagar arrendatorns hästar och rymmer hem till mamma. På Frimurarbarnhuset straffas de med spö, mörk arrest och ”planen”, då man tvingades stå stilla framför barnhuset under utmätt tid. Sådan var tiden och seden. Barn som växte upp utan tukt och Herrans förmaning riskerade att utvecklas till vanartiga och samhällsfarliga lättingar. Det var övertygelsen.

Men inte bara institutionernas baksidor saknas i materialet. Den vardagliga tristessen är också till stor del frånvarande; ölsupan i gommen, de grova kläderna mot kroppen, rutinerna och upprymdheten då de bröts. Ljud och

lukt av många sovande barn i en stor sal. Grunden som är stängd och världen utanför som inte är nåbar. Vi som inte har upplevt det kan bara försöka föreställa oss rädslan för de äldre barnens maktdemonstrationer och personans oinskränkta auktoritet. Den stundtals monumentala övergivenheten. Längtan efter något som gått förlorat, eller som man aldrig upplevt; ett sammanhang, känslan av att vara en länk i en sammanhållen berättelse. Av några har det beskrivits som en frihet, detta att inte tillhöra någon. Av andra som en ohygglig övergivenhet, en intighet som sätter spår för livet. Men det finns också ljusa berättelser och minnen från barnhuset. Föreningen Frimurarbarnen bildades 1907 av f.d. barnhusbarn. I deras minnesskrifter finns många återblickar nedtecknade. De erfarenheterna kan bara återberättas av dem som upplevt det.

SVEN PETERSSONS MINNEN FRÅN sin tid på Frimurarbarnhuset är måhända inget stilistiskt storverk. Men texten är underfundig och underhållande och ger en fyllig tidsbild av livet på barnhuset och det fattiga Söder i seklets början. Här finns både vemod och humor i detaljrika beskrivningar av människor, miljöer och situationer. Barnhusbarnens hyss, maten – och bristen på mat – kroppsagan, lekarna, uppfinningsförmågan, extraknäcken, sorgen och skratten och de efterlängttade högtiderna på Krillan träder fram i detta lilla stycke historia, med humor, udd och en hel del reflektioner över sakernas

tillstånd. Sven Peterssons minnen blåser liv i fotografierna, fyller några av de luckor som dokumenten lämnar med doft, smak och känsla.

Det är inte märkligt att Per Anders Fogelström valde att använda Svens minnen som förebild för karaktären Rolf i boken *Mödrar och Söner* från 1991.

Manuset skänktes till Stockholms stadsmuseum 1985. Sven avled 1988. Vi vet inte något om hur hans liv gestaltade sig efter livet på Krillan, och trots vissa efterforskningar har vi inte lyckats spåra hans barn. Att publicera ett manus utan att kunna kommunicera med författaren reser förvisso en del problem. Vi hoppas att han skulle ha uppskattat att andra nu får möjlighet att ta del av hans historia och de minnen han bar med sig genom livet från tiden som barnhuspojke. Kanske kan många känna igen sig i hans historia.

LEVANDE FÖRFATTARE FÅR SINA manus granskade och redigerade. Det kan man inte göra i samma utsträckning med ett manus som man hittat i en museisamling. Sven Petersson skrev till en del på talspråk. Hans språk är rättfram, bitvis dråpligt och raljerande, och bitvis filosofiskt. Tankarna har fått vandra fritt. Det förefaller ha varit ett medvetet stilistiskt drag, som vi tycker det är viktigt att behålla.

Språkliga redigeringar har genomförts med mycket lätt hand, och begränsar sig till stavfel och vissa meningsbyggnader. Vi har dock valt att i någon mån stuva om i manuset, som saknar kronologisk eller tematisk ordning. Ett par

stycken som uttalat behandlar skribentens politiska samtid har också strukits, för stringensens skull.

POJKEN SVEN PETERSSON FÖDDES 1901. Han växte upp på Söder i Stockholm, kring sekelskiftet ännu en fattig och skabbig arbetarstadsdel. Mamma Augusta Ingeborg Petersson jobbade i Diakonissanstaltens tvättstuga. Pappa Johan Ferdinand Petersson var smed. Sven var yngst av fyra syskon. Familjen förde en fattig men inte odräglig tillvaro på den i dag försvunna Privatgatan i Katarina församling. Men när Johan Ferdinand blev sjuk i tuberkulos och långsamt tynade bort på S:t Görans sjukhus, söndrades familjen.

I oktober 1906 dör fadern. Hans sista vilja är att Sven ska komma till Frimurarbarnhuset. Sven är då fem år gammal. Att som ensam mor ta hand om och försörja en familj är i stort sett omöjligt i det tidiga 1900-talets Stockholm. Vem ska se efter barnen när mor måste arbeta? Trots en manlig inhysing i köket går det inte ihop. Det är en typisk tidsbild från arbetarklassens levnadsvillkor i seklets barndom – dödligheten, lungsoten, trångboddheten, de arbetande kvinnornas hopplösa situation, inneboendesystemet och de barnrika familjerna. Augusta Ingeborg vädjar i sitt beråd som fattig änka med många barn till Frimurarbarnhuset, som endast tar emot friska och välartade barn födda inom äktenskapet. Att komma in på barnhuset är en ynnest förbehållen de dokumenterat välförtjänta fattiga.

Frimurarnas barnhus var en av Stockholms äldsta anstalter för barnavård, och hade varit i bruk ända sedan 1753.

1867 flyttades verksamheten till Kristineberg, till ombyggda lokaler, ändamålsenligt byggda med slöjdsalar, skolsal, badhus, kök, matsalar och sjukavdelning; en anstalt värdig den nya tiden. Här skulle barnen formas till goda kristna arbetare. Pojkarna fick lära sig skomakeri eller snickeri, medan flickorna skulle läras upp till ”dugliga tjänarinnor”.

Till sitt stöd vid ansökan har Augusta Ingeborg den före detta arbetsgivaren Charles Backmans goda referenser. Han sänder barnhuset ett brev där han intygar att fru Petersson är en ordentlig, arbetsam och plikttrogen kvinna. Hon har mellan 1888 och 1890 varit kokerska hos familjen Backman. Det vore synd om den lille pojken i brist på tillsyn skulle ”råka ut för gatans faror och otyg”, skriver Charles Backman.

Oron över de lägre klassernas otillräckliga barnavård och sedliga förvildning var stor kring sekelskiftet. Staden i allmänhet och gatan i synnerhet innebar ett hot mot det uppväxande släktet. Behovet av barnhemsplatser var skriande i de fattiga delarna av staden, där många barn drev vind för våg när bägge föräldrarna tvingades arbeta för brödfödan. Men pojken Sven Petersson hör till den utvalda skara som accepteras av Frimurarbarnhuset. Han är sju år när hans mor lämnar in honom på barnhuset i Kristineberg. I nio år blir han kvar.

*Frimurarflickor
på rad 1910.
I trädet bakom
hänger dockor.*

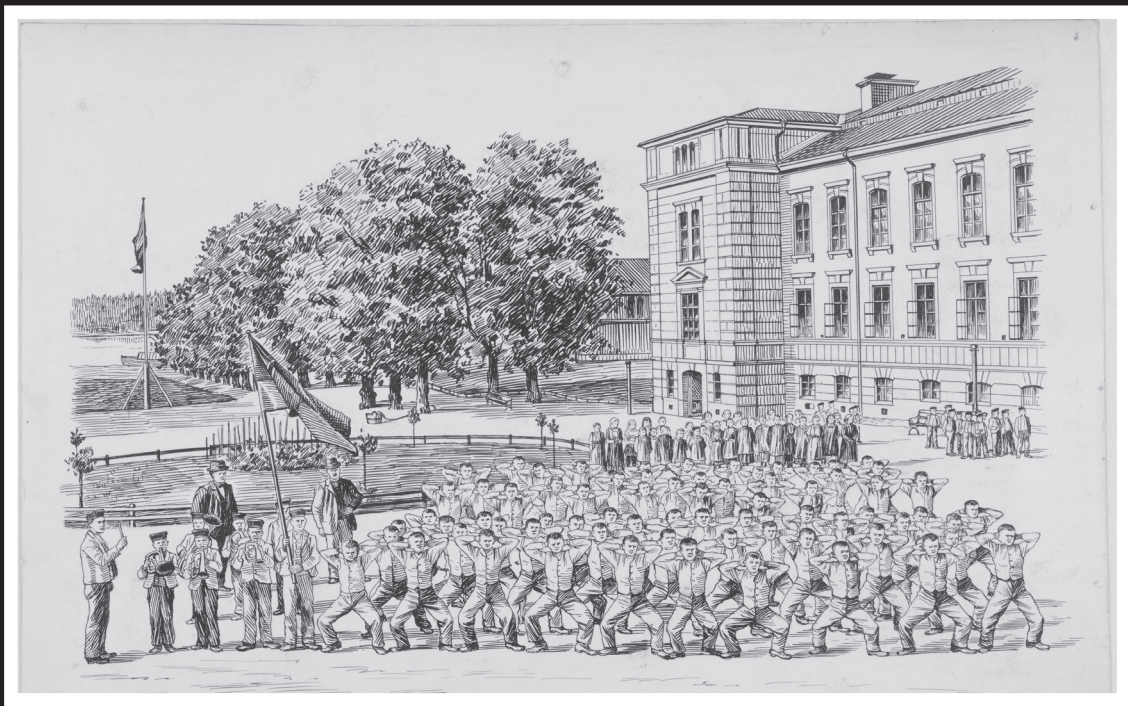
SINA MINNEN FRÅN ÅREN som barnhusbarn skrev Sven Petersson ner långt senare, vid 80 år fyllda, 1979. Avståndet i tid sätter naturligtvis sin prägel på texten. Minnesbilder är aldrig historia, ren och oförvanskad. Minnet kan bedra, det präglas av senare intryck och reflektioner. Å andra sidan är föreställningen om en sådan objektiv historieskrivning naturligtvis en chimär. Historien, när den sätts på pränt, är aldrig opåverkad av den som för pennan. Just därför är det så viktigt att många olika röster får berätta om historien, att många olika perspektiv på barnets och anstaltens århundrade lyfts ur det förflutnas dunkel.

Det är inte barnet Sven som berättar för oss om barnhusvardagens jämnrå lunk, om sängvätarnas pissluntor, högtidernas ljuslimtar, hungern och sätten att stilla den med barnets okuvliga idérikedom. Texten lyfter fram detaljer och händelser ur minnet som troligen fått sin pregnans just genom avståndet i tid. Sådant som av pojken Sven förmodligen betraktades som så alldagligt att det knappast vore värt att kommentera, växer i den gamle mannens minne till betydelsebärande utsnitt ur en svunnen tid.

Just som minnet av den lilla pojken i tamburen, som i hemlighet lutar sig mot de besökandes ytterplagg och drar i sig aromen av hemma.

Stockholm i november 2011

Rebecka Lennartsson

Frimurarpojkar i uppställning på gården vid Kristineberg. Odaterad tuschteckning av okänd konstnär.

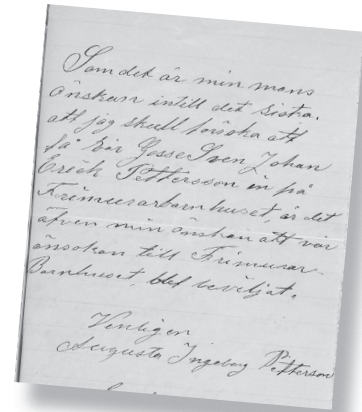

Mina år på Frimurarbarnhuset Kristineberg

KRILLAN, DET SÄGER VÄL INGENTING, eller hur? Men för den som varit på Krillan blir perspektivet helt annorlunda. Frimurarbarnhuset, som låg på Drottningholmsvägen, ungefär mellan Hornsberg och Fredhäll, flyttade på 30-talet till Blackeberg och är i dag avvecklat. Det gamla slottet från drottning Kristinas tid – som enligt uppgift byggdes av en av hennes många gunstlingar under 1600-talets mitt – ligger kvar, jämte två flyglar från 1960-talet. Jag tror också det ”nya” magnifika flickhemmet som kom till i seklets början finns kvar.

Jag kom till Kristineberg, Krillan, 1909, sen min mamma genom den legendariske Hellaspastorn, kyrkoherden och riksdagsledamoten Klefbeck fått intyg på fattigdom i hemmet. Jag är nu 80 år, men kan än i dag genomleva min förtvivlan inför avskedet från loppor och vägglöss och fattigdom, plågor som för övrigt delades av de flesta.

Vi bodde i en kåk på Söder, vid en liten gatstump som låg mellan dåvarande Hammarbygatan (Bohusgatan) och Ringvägen. Den hette Privatgatan. Troligen var den också privat, därför att om fyllgubbarna hann in på Privatgatan blev de inte tagna av polisen. Gatan försvann på 50-talet för att ge plats åt stora HSB-komplex.

*Brev från
Sven Peterssons
mor Augusta
Pettersson till
Frimurarbarn-
huset 1908 med
vädjan om att ta
in den yngste
sonen.*

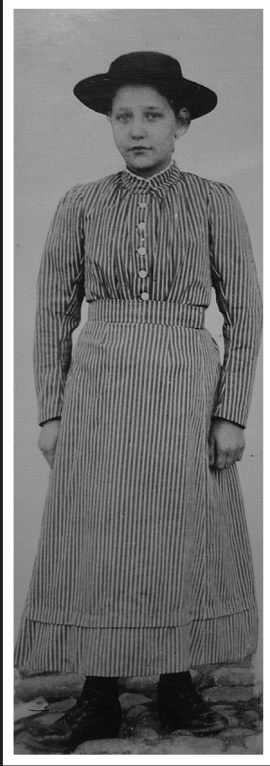
På gården och på varje våningsplan fanns så kallade torrklosetter. Jag kan inte påminna mej att dom var så särdeles torra, men luktade gjorde de till tusen. Tunnorna fick ju ta emot både urin och avföring. Dom som bodde på nedre planet hade sina dass på gården, övriga på respektive våningsplan. Följaktligen luktade hela uppgången folkskit, trots kalkströning m.m. Till bekvämligheterna på gården hörde, förutom latrinburken, en bastant stör att lämpa undan skittoppen med när tunnan började bli full. Särskilt vintertid när toppen var frusen kunde det vara livsfarligt att sätta sej på en så föga steril topp. Det var dessutom kolmörkt på kvällarna, så man måste ha en ljusstump i en lykta med sig vid dessa föga avundsvärda, men nödvändiga förrättningar. Alla var mer eller mindre trögmagade, betingat av att vi inte alltid hade pengar till mat och varierade måltider. Vi blev alltså sittande farligt länge även vid sträng kyla. Sen bidrog väl också att man på den tiden inte insett de billiga grönsakernas betydelse för kosthållet.

Skitlukten i trapporna var besvärande, därför tyckte vi grabbar det var kul när herr Wetterström kom bolmande på sin cigarr, som i alla fall inte luktade skit. Han själv däremot kanske inte var så glad åt visiten. Han var agent och försäljare samt inkasserare för en avbetalningsfirma som fanns redan i seklets barndom. Annars hade inte fattiglapparna en chans att få något nytt på sig. Wetterström luktade gott i trapporna. En halv rökt cigarr, söndertuggad, säkert av billigaste märke, satt alltid i mungipan när han gick till sina kunder,

många gånger med oförrättat ärende. Han såg trött och sliten ut, men krage och rosett skulle man ha och billiga cigarrer måste man röka, även om man fick svälta på kuppen. Det var dåtidens manschettproletärer, man var i alla fall ingen vanlig jobbare, det var huvudsaken.

KRILLAN VAR DET JA, VAR SKA JAG BÖRJA? Barnhuset underhöll drygt 100 pojkar och ett femtiotal flickor i åldrarna 7–16 år eventuellt längre. Frimurarna som finansierade det hela hade gott om förmöget folk i sina led. I den så kallade bönsalen där alla gudstjänster och övriga högtider under året förrättades – och där regementspastorn, frimuraren, Karl XIII-riddaren, hovpredikanten och föreståndaren för barnhuset alltid var den tongivande – fanns stora tavlor på väggarnas långsidor, som i bladguld angav namn och penningbelopp från många donatorer, kända inom industrin och finansvärlden på den tiden. Jag har minne av en donator som ”offrat” hela 30 000 riksdaler, en oerhörd summa då. Det stora beloppet står väl i proportion till det dåliga samvetet, kan man förmoda. Rika knösar har ju i alla tider haft respekt för Jakobsstegen, som måste bli aktuell förr eller senare, och därför gett något av sitt ofantliga överflöd (det är ju inte alls fråga om änkans skärv) för att därigenom klara sej in i nålsögats salighet, som dom anser sej ha förtjänat, i högsta grad skulle jag tro.

Barnhusets ekonomi byggde väl också till en del på självförsörjning. Där

fanns verkstäder för järnslöjd, snickeri, skomakeri, skrädderi och i någon mån målning, och där samtliga användes till både reparationer och nytillverkning. Järnslöjden gjorde smiden, räcken, järnsängar, plåtarbeten och mycket annat. Jag minns att dom bland annat tillverkade en järnställning till en så kallad vällingklocka, som står kvar än i dag som ett skrämmande vittne från en tid som gärna kan gå till glömskan. Kanske den skulle ersätta visselpipan när ungarna skulle kallas samman för nummerupprop och kontroll. I dag hade Krillans barnpsykologiska uppfostringsmetoder tangerat vad lagen tillåter.

Eller ringa in första världskriget, som den gjorde någon dag i början på augusti 1914, med uppställning på gården av all personal som sorterade under barnhuset, samt ett allvarligt hållet anförande av pastorn, som slutade med hopp om att Gud skulle bevara gamla Svedala.

VARJE VERKSTAD HADE LÄRARE, skickliga yrkesmän allesammans. Snickarverkstaden fick tillverka bänkar och bockar av alla slag, hyvla och svarva borstrån samt binda skurborstar av rot samt sop- och långborstar av hästtagel. Dessutom fick alla som lämnade Krillan en reskoffert av trä (furu), en rektangulär låda, ungefär 60 cm hög. Somliga ville ha koniska långsidor och kupiga lock. Det gällde att hålla sej väl med snickargrabbarna. Skomakeri och skrädderi bjöd på två par skor och två kostymer, därav en tunnare för sommarbruk, och alltsammans av ett material som förmodligen inte finns i dag.

Alla Frimurarbarnen bar likadana kläder, flickorna randiga klänningar och pojkarna kostym.

Engelsk cheviot och stjärnläder till exempel. På den tiden ärvdes kläder bland fattiga familjer. Bröder och systrar fick ta vid efter varandra. Troligen förekommer det än i dag på sina håll.

Krillans handelsträdgård och lantbruk, som i hög grad bidrog till kosthållet, i synnerhet sommartid med färskvaror, utbildade också pojkar för trädgårdsskötsel och lantbruk, och sålde även sina produkter till bland annat Ljungbloms frukt-och grönsakshandel, som för övrigt finns kvar än i dag, på St. Eriksgatan. Märkligt nog har denna trädgård gett mina bittraste minnen från mina år på Krillan, men mer därom senare. Alltså utbildades även jordbrukare för sitt tunga slitsamma och under årtionden underbetalda jobb.

Pojkarna var indelade i fyra separata avdelningar. Eftersom Ettan omfattade dom äldsta, borde Fyran bestå av dom yngsta, men så var inte fallet. Av någon outgrundlig anledning var avdelningen för de yngsta den tredje. Varje avdelning hade trettio barn, varje barn hade ett nummer, utom första avdelningen, där de inte var så många, vill ja minnas. Varje avdelning var indelad i åldersgrupper: tredje 7–10 år, fjärde 10–12 år, andra 12–14 år och första 15 år och uppåt. Senare tillkom en liten grupp som kallades Nya avdelningen, överåringar som åtnjöt större frihet. Dom flesta lämnade Krillan i 16-årsåldern. Krillan skaffade jobb åt alla, flertalet hade ju ett yrke att falla tillbaka på. En mindre del fick jobb genom anhöriga eller på annat vis.

Varje avdelning hade en föreståndare, Trean och Fyran kvinnliga, betitlade

*Frimurarpojkar-
na i grupp ett år
1908. Sven
Pettersson hörde
till de yngre
barnen i grupp
tre. Inget foto av
gruppen har
hittats.*

*”Skolgången på
Krillan var till
minst femtio procent
kyrka, psalmvers och
Luthers katekes samt
syndabekännelsen
’Jag fattig, syndig
människa som på
mångahanda sätt
haver syndat’ ...”*

”fröken”. Dom var också samtliga ogifta, det kanske ingick i anställningsvillkoren. Andra och Första hade manliga föreståndare, som också var yrkeslärare i skomakeri och skrädveri. De svarade för pojknarnas yrkesmässiga utbildning samt hyfs och uppförande i största allmänhet. Den religiösa och andliga delen i uppfostran för de yngre föll mest på fröknarna, med god hjälp av Luthers katekes. Åtminstone två av dem var skolfröknar.

Flickorna i sitt nya fina hus hade också föreståndare och yrkeslärarinna i ett, med samma moraliska ansvar för sina skyddslingar som övriga befattningshavare. Flickorna fick väl lära sig dåtidens, med hänsyn till den reaktionära tidsandan, kvinnoyrken; matlagning, tvätt, strykning, mangling, att sy på maskin, väva mattor, brodera, stickning, virkning m.m.

Skolgången på Krillan var till minst femtio procent kyrka, psalmvers och Luthers katekes samt syndabekännelsen ”Jag fattig, syndig människa så på mångahanda sätt haver syndat” etc. Pastorn svarade för söndagens predikotext i bönsalen. I bönsalen fanns en stor orgel som upptog större delen av ena gavelväggen. Mer om orgeln senare.

Snickarmästaren bodde i Fredhäll på andra sidan Drottningholmsvägen. Han gick till och från och hade ingen avdelningsbefattning. Samma gällde läraren i järnslöjd. Däremot hade alla mästarna jourtjänst söndagar och helgdagar i tur och ordning. Jourtjänsten bestod av att med en visselpipa sammanblåsa alla ungar i skog och mark. De som var för långt borta för att

höra pipan, eller av andra skäl inte infann sig till uppställningen, som verkställdes med namnupprop eller nummer, råkade ut för frihetsberövande i någon form. Vanligt var att man fick sitta på en stol framför sin egen sänggavel i detta stora tysta sovrum med 30 sängar och fällda rullgardiner ett visst antal timmar mitt på dagen. Roligare kan man ha. Vad som kändes mest var en känsla av ständig ofrihet. Barnhuset hade också en ordningsman som var vår i stort sett gemensamma fiende. Vi kunde skälla och slåss inbördes, men vår uppfattning om Klumpen, som han kallades, varför vet jag inte, var bara en. Plågan med stort P. Det var väl också betingat av att han till vardags hade mest med oss ungar att göra. Han hade den föga roliga uppgiften att hålla ordning på hundratals ungar (ungefär hälften tonåringar) utomhus på detta stora markområde, som sträckta sej ända ner till Ulvsundasjön.

DEN FÖRSTA SKOLTIDEN KLARADES av fröknarna, som förmodligen hade lärarkompetens. Sedan blev det Kungsholms folkskola, som var ny då. Innan den fanns sköttes hela skoltiden i barnhusets regi. I musikrummet fanns material i gips för undervisningen i biologi och anatomi från den tiden. Och en öppnad människokropp med frilagda bukorgan, tarmar, hjärta och lungor med slingrande blodkärl, artärer och vener i skarpröda och blå färger. Där fanns ett stort människoöga på en pelarfot samt ett dito öra i samma format. Dessutom åtskilliga geometriska attribut i lövträ, som kuber, klot, pyramider,

sex- och åttahörningar, romber och romboider m.m. Men samlingens klimax var ett, jag höll på att säga levande skelett av en människa, men det var hur dött som helst. Det där med levande berodde på att jag tillbringade många timmar med pianoövningar tillsammans med den tysta kamraten, som jag kallade Benjamin, utan syn- eller hörbara protester från hans sida. Det ryktades att han i livstiden varit rysk krigsfånge och måste alltså redan då ha haft många år på nacken som skelett. Sverige hade ju inte varit i krig med Ryssland sen 1809, men det kanske inte var vårt fel om jag känner Karl XII- mentaliteten rätt. Benjamin användes ju som studieobjekt och hade bland annat löstagbara armar med skrämmande effekt på lättskrämda ungar. Vägga i vägga med musikrummet låg andra avdelningens sovrum, där 30 ungar i 12-14-årsåldern sov och snusade mer eller mindre gott.

DOM STÖRRE GRABBARNA FICK vara uppe längre, vilket innebar stora fördelar ur deras synpunkt. Vakthållningen var mer inskränkt, skymning och tystnad frestade till flera aktiviteter. Sommartid pallades äpplen och annat

*I skolsalen.
Odaterat.*

*I pojknarnas
sjuksal.
Odaterat.*

ätbart i trädgården. Morötter, rödbetor, gurka, tomater, sparris, potatis m.m. var läckerheter att äta råa. På vintern stekte vi vinteräpplen framför dom stora antracitkaminerna i sovrummen. Dom var försedda med trappformade gjutjärnsgaller som lutade inåt rummet i överkanten. Innanför gallet låg den glödande antraciten (krossad stenkol) som spred behaglig värme. Man lyfte bort skyddsramen med sitt trådnät som skyddade för glödande gnistor, stack in två eller flera långa spikar eller grov järntråd parallellt mellan trappgallrets tvärsålar och placerade ett eller flera äpplen på spikarna omedelbart framför glöden. Sen var det bara att vrida och vända på äpplena och avvakta resultatet med saliven rinnande i mungiporna. Vi var kroniskt hungriga.

Vi återgår till dom sovande ungarna. Man tog sig ner till musikrummet som var låst, men ett enkelt bonnlås öppnades lätt med en vinklad spik, om man inte hade en hittad eller hemgjord nyckel. Sen smög man på tå genom musikrummet, inte för Benjamins skull utan för ungarernas. Man lättade på hans fotsida kåpa med snörningen, det var före blixtlåsen, krokade av en arm på den grinande kamraten och smög på tå in i sovrummet, letade rätt på något lättskrämt offer, knackade på pannan med axelkotan och när delinkventen vaknade viftade man med dom spretande, beniga fingrarna framför näsan. Ingen medicin för hjärtsjuka precis. Jag har hört historien sen jag själv lämnat Krillan, men har inga skäl att betvivla den. Det förekom säkert på min tid också, men jag råkade aldrig ut för det.

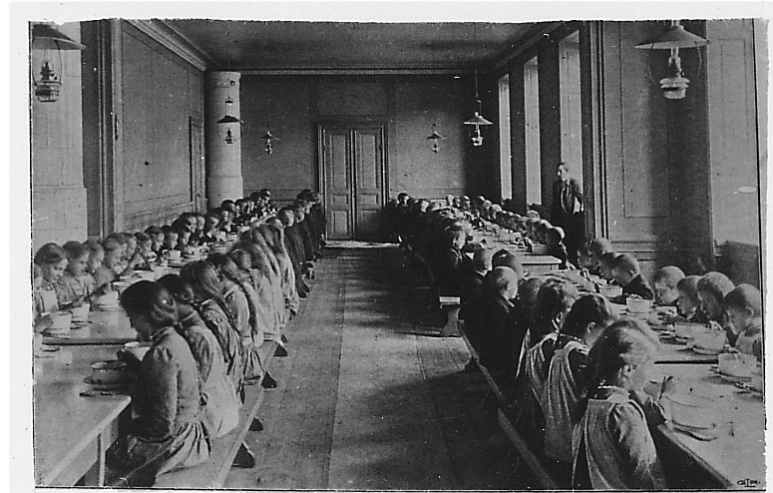

Kanske någon tycker att vi visade bristande pietet inför "Dödens Majestät". Det hela är en lämplighetsfråga. Under krig kan man knappast tala om pietet inför döden, om man vill bli tagen på allvar. Jag vet inte om den här stackars fången kände till ordet när han levde, men han upplevde ingen pietet för egen del. Man får inte glömma att musikrummet var befolkat flera dagar i veckan. Musiker övade och nybörjare slog på trummor och tutade i horn, så någon gravens frid var varken aktuell eller tänkbar.

Vi visste ju inte varför den där bengubben skulle stå kvar i sitt hörn och med sin döljande kåpa. Undervisningen var ju från tredje klass förlagd till Kungsholms folkskola. Man skulle kanske, enligt Hjalmar Söderberg, påminnas om dödens visshet och själens obotliga ensamhet, som inte var så aktuell på den tiden.

FÖR ATT ÅTERGÅ TILL vardagsrutinen vill jag minnas att morgonmålet utspisades kl. 7 och bestod alltid av ölsupa, som jag aldrig hört talas om

*I matsalen.
Odaterat.*

tidigare, men det lär vara mycket gammalt. Ölsupan gick på Krillan under benämningen gäska, varför vet jag inte, troligen ingen annan heller. Gäsplan var sällan god, vilket har sin förklaring, som jag kommer till längre fram. Matsalen låg i husets längdriktning och var försedd med långbord på båda sidor, med en gång i mitten. Där skulle ungefär 170 barn utspisas samtidigt, vilket betydde att när den sista tallriken fått sin gäska, var den första redan kall. Maten måste redan vara serverad, när så många skulle gå till bords samtidigt. Jag har numera hört att ölsupa rätt tillagad ska smaka gott. Bristande kylmöjligheter bidrog också till att mjölken sommartid som regel var gällan, vilket smakade vedervärdigt. Den ingick som en del i gäsplan, varför den nästan alltid hade skurit sej och verkade kväljande på smaklökarna. De stora ånggrytorna med många tiotals liter och kollektiv smaksättning bidrog väl också till den mindre goda smaken. Grytorna var dock outhärliga i detta väldiga matlag. Vi saknade varm mat, som skulle ha gjort det hela betydligt aptitligare. Det var utspisning fem gånger om dagen om man räknar frukosten, som aväts i Kungsholms plugg kl. 9 på förmiddagen. Det låter statistiskt mycket, men man blev inte mätt. Bortsett från gäsplan och kvällsgröten förekom ett lagat huvudmål, klockan halv två. Till morgongäsplan delades ut, till dem som gick i Kungsholms plugg, en halv så kallad skrädrågekaka som inte fick ätas förrän kl. 9 på förmiddagen i plugget, tillsammans med ett glas vit mjölk som vi fick i skolan när vi lämnat en pollett, som också delades ut

vid morgonmålet. Den mycket goda råghalvan fick aldrig se eller uppleva Kungsholms folkskola, men fick i stället mycket snart bekanta sej med magens insida, en bekantskap som vi uppskattade trots kakans sorgliga öde. Jag vill minnas att efterrätt följde på middagsmålet, åtminstone sön- och helgdagar. Klockan halv fem på eftermiddagen fick vi något som kallades vula, varför vet ingen. Kanske en förvrängning av det officiella aftonvard, som låter nästan lika gammalt som mattavlan. Vulan bestod av en mugg blåmjölk, sommartid ofta gällan, samt en bit torrt bröd, en fjärde- eller åttondels spisbrödkaka utan något matfett. Dagen avslutades med kvällsmålet kl. 7 på eftermiddagen med gröt och blåmjölk före sänggåendet.

Före varje måltid blåstes till uppställning av Klumpen. F.d. korpral påstods det, även polis nämndes. Ibland gjordes indelning till rotar. Någon gammal obegriplig militäridioti från indelningsverkets dagar.

Indelningen tillgick så, att flygelmannen längst ut till vänster i ledet hastigt vred huvudet åt höger och skrek i örat på kamraten till höger: ”Ett!” Han i sin tur vred huvudet åt höger och skrek ”Två!” Sen följde ”ett, två, ett...”, till ledet var slut och sedan: ”Giv akt!” Höger om marsch till matsalen som låg en trappa upp i huset. Kanske en militär styrkedemonstration, vad vet jag!

Att råka ut för knivputsen efter middagen var inget man längtade efter. Knivar och gafflar var av järn (Järnmanufakturen i Eskilstuna), dyrgripas i dag men inte då. De rostade svårt och måste putsas efter varje måltid,

ungefär 200 av varje sort. Man använde trippel som pulveriserades och ströddes på en våt trasa som veks över knivbladet eller gaffeln, och de gnuggades blanka samt diskades och torkades mycket noga. Jobbet var skitigt och fick nog i flera fall uppfattas som straff för en förseelse av något slag.

KÖKET VAR NOG MODERNT för sin tid, med stora ånggrytor med vevanordning för tömning. En stor spis som eldades med både kol och ved. Diskbänken var en dröm i koppar med två stora hoar som glänste som en soluppgång när bänken var putsad. Kackerlackor var en plåga här som i andra storkök med värme och matlagning. När man såg kackerlackans oerhört snabba kilande och tänker sej den brunglänsande krabaten i mänskligt format måste människans prestationer och toppnoteringar på ”kolstybben” förefalla ytterst blygsamma.

Barnhuset var en stor konsument av inte bara blåmjölk, personalen fick nog vitare mjölk. De tog

sin mjölk från Mjölkcenralens föregångare, ett mejeri som hette Audumbla, en mytologisk kossa som diades av en jätte som hette Ymer, vilket betyder att man blir stark om man dricker den mjölken. Man hade mest 50 liters invändigt förtennade plåtflaskor, som skulle bäras av en ensam kusk, ofta långt och i trappor. Man körde med hästar före första världskriget. Kuskarna hade långa läderförskinn som var tunga i sej. Skulle man sedan som här kånka på dessa tunga flaskor i 9–10 timmar om dagen så måste man hålla med om att arbetslivet humaniserats avsevärt sen den tiden. Något som varken Lindman, Trygger, Holmberg, Bohman eller andra högerpolitiker i något avseende kan räkna sej till godo eller förtjänst.

De stora flaskorna hade en ståtlig kossa inpressad i en av flaskans koniska översidor och de skulle bäras i en lång gång och trappa för att komma upp i köksregionen. Kusken hade som vana att leta rätt på någon grabb som inte var alltför klenvuxen för att hjälpa till med flaskbärningen. När kusken hittat en grabb som han tyckte passade sa han: ”Du ser stor och stark ut, vill du hjälpa mej med några flaskor?” Det hade ingen sagt förut, att man såg stor och stark ut (jag hade inte märkt det själv heller), varför man tog i så de smakade skit i mun som man säger. Mjölksflaskan hade handtag på två sidor mitt emot varandra och kusken bar med högerhanden på ena sidan och själv fick jag ta i med bägge händerna mitt emot. Kusken bar av som det hette, med sin vänsterhand på min högra axel vilket gjorde att flaskan spändes mellan

*Pojkar vid
Allmänna
Barnhuset,
1930-tal.*

handtagen och lyftes en aning så den gick lättare att bära i trappor. Ingen förlyfte sej vad jag kan minnas.

Chiefen för köksförvaltningen var också fröken, en liten nätt och sirlig människa som säkert klarade sitt stora fögderi med den äran. Hon vakade dessutom över ordningen under måltiderna på flicksidan, medan Klumpen skötte samma mindre trevliga göra på pojksidan. Han hade en del besvär med ”armbågar på bordet” som inte fick förekomma. Armbågarna gav anledning till ironiska intermezzon ibland, särskilt mellan Pipgurra, som vi kallade honom, och Klumpen, som kunde vara besvärande för den senare, men roade oss grabbar så mycket mera. Jag har ibland som äldre funderat över vad dessa måltidsvaktare tänkte när till exempel vulan serverades. Den som knappast förtjänade epitetet måltid. Om Klumpen kom hem till eftermiddagskaffet men i stället fick en kopp, troligen gällan, blåmjölk med en torr brödbit. Kanske rent av den äktenskapliga balansen hade äventyrats. Han var gift.

LIKSOM MUNKAR OCH NUNNOR måste vara fria från jordiska band för att helt kunna tjäna Gud och den offrande platoniska kärleken måste fröknarna på Krillan vara fria och obundna för att helt kunna ägna sig åt alla dessa barns uppfostran, som de fått i sin vård. Det var väl endast en kvinna som attraherade oss grabbar. Det var sjuksystemen på ”sjukan”. Henne ville alla gifta sej

med, men hon väntade inte på oss, utan gifte sej med en tandläkare i stället. Inget dumt val. Hoppas hon blev lycklig.

Precis som i det militära systemet, som gjorde en markant skillnad mellan officerares, underofficerares och manskapets mässar, förekom även här stor skillnad mellan, ska vi säga, ”frökenmaten” som utspisades i det magnifika flickhemmet, och maten i den stora barnmatsalen som var belägen i en av de gamla huslängorna. Här hade också övrig personal sin matsal.

Ordningsman var som sagt gift och hade privat hushåll, men husmor åt tillsammans med övriga fröknar (inalles fyra utom sjuksystemen) i flickhemmet, som vi grabbar i de gamla kåkarna tyckte verkade överklass. Fröknarnas matsedel kunde inte nämnas på samma gång som våra spartanska portioner värdiga en Franciskus av Assisi.

Det hände någon gång att fröken kom ner med några godbitar på en tallrik. Inför mat lystrade vi alltid, men kom snart underfund med att det var en liten grupp som favoriserades med godbitarna. Jag minns att kronärtskocka doppad i smält smör kunde tillfalla favoriterna. Att man jämt var sugen berodde på att man sällan fick äta sej mätt. Det hände väl någon gång att en portion stod orörd i vår matsal. Någon hade blivit hastigt sjuk och strukits från matlistan. Eftersom jag åt nästan all mat, och ingen annan ville ha den lämnade, det var förmodligen kabeljo, kunde jag få en extra portion, betydligt kallare förstås, ibland.

Musikdirektör Fredin, som var extra anställd vid Frimurarbarnhuset, tecknade karikatyrer av både personal och barn. Här en teckning av hemmets syster Karin från 1924.

JAG NÄMNDE TIDIGARE SOVRUMMEN, som även nyttjades i bestraffnings- syfte, med sina 30 sängar av trä, på ben och ungefär 170x60 cm, och de såg ut som rektangulära lådor. Långsidorna var cirka 30 cm höga, gavlarna högre. Botten utgjordes av ett stycke juteväv med långfällar på sidorna, vari man kunde trä in två rundstavar, 2–3 tum grova och lika långa som sängen. Stavarna lades ner i uttag på gavlarnas insidor. Juteväven hade väl en gång varit spänd, men liknade nu mest en hängmatta. Troligen låg en filt på hängmattan och sedan under- och överlakan samt ytterligare en filt. Här måste jag reservera mej när det gäller sängutrustningen för oss sängvätare, som över lag kallades ”pissluntor”. Vi var väl något tiotal, alla mer eller mindre våta om nätterna och alla hade vi vaxdukar under oss. När man vaknade var olyckan redan skedd, men hellre än att varsko låg man kvar i den våta soppan till morgonen, man borde ju alltid skämmas hette det. Många gånger blev det kallt och ruggigt i slafen. Det hette då: ”Låt bli att pissa i slafen, gå upp i stället.” Det var tidens psykologiska besked till ”syndabockarna”. Sängvätningen betraktades som en förseelse, mild uttryckt, och behandlades därefter. Vi var någon sorts paria, det var bara kastmärket i pannan som fattades, men man kände det ändå. Behandlingen disponerade för lunginflammation, men alla klarade sej, åtminstone i min generation. Med dagens ömtåligare männis- komaterial vet jag inte hur det skulle ha gått, men det blir väl en gradvis härdning, tror jag.

Denna plåga följde mej med sporadiska återfall långt upp i tonåren. Det är nu många år sen, men har säkert bidragit till en känsla av mindervärde som aldrig släpper. Det är klart att den här beklagliga gruppen gav extra besvär med tvätt och väckningar, i de flesta fall med klen resultat. Men vi vägrade betrakta oss som brottslingar och blev ofta tjuriga och mindre samarbetsvilliga, men allt föll i alla fall tillbaka på oss själva. Vi fick schavottera offentligt i flera sammanhang. Bland annat tillämpades den idiotiska idén att vi skulle dricka oss otörstiga kl. 12 på dagen, för att sedan vara utan vatten till följande dag. Vi fick till och med äta kvällsgröten utan blåmjölk, ingen större förlust för all del. Snattade man vatten från något tappställe i hus eller tvättstuga var det alltid någon som sett och tjallade med frihetsstraff som följd. Men man kunde ju inte hindra oss från att dricka, vi hade hela Ulvsundasjön att ta av. Dessutom badade vi i sjön två gånger om dagen från vår till höst. Drickandet på dagen verkställdes i hela skolklassens åsyn, bland annat prästens tvillingdöttrar, snygga att se på bägge två, vilket inte gjorde saken bättre. Dom var naturligtvis överklass i våra ögon, även om åtminstone en av dem var vän av friare umgängesformer. Det här hände när vi gick i dom första klasserna, som avverkades på Krillan. Prästflickorna började senare i läroverk och vi i Kungsholms folkskola, där vi självfallet slapp schavottera. Vid kvällsgröten i stora matsalen var barnhusets alla barn närvarande, utom prästens döttrar, tack och lov, och bevittnade våra mjölkfria grörtportioner som många gånger kunde vändas i handen, så kalla var dom.

*”De första åren på
Krillan greps man
ofta av svårmod, över
sig given och längtade
hem till mor och
syskon...”*

Vi Krillagrabbar var ju pluggisar med Kungsholmskillar, som inte hade kors i mössan, men det hade vi. Ett rött tygkors med koniska armar, som troligen från början fanns på skölden hos tempelriddare under korstågen till Jerusalem omkring 1000-talet. Jag minns särskilt en pluggis vars föräldrar hade matvaruaffär. Han hade alltid så goda mackor till frukost. Färska frallor med prickig korb, leverkorb, leverpastej, medvurst, salt kött, rökt och kokt skinka, ost, kaviar, och annat gott. Smaklökarna svettas än i dag när jag tänker på hans goda mackor. Den grabben visste mycket väl att Krillagrabbar var kroniskt hungriga och drog nytta därav. Han hade kompisar som han av någon anledning önskade ge en smocka, men rådde inte på dem själv. Han lovade en hel fralla med valfritt pålägg till den som åtog sej ge vederbörande på käften. Ibland fick man den goda frallan, men lika ofta gick man från uppgörelsen med blodig näsa, blåtira och utan den hägrande mackan.

Vi gick till plugget på 20 minuter men tillbaka fick vi ta oss var och en, vi slutade något olika. Klockan halv två skulle vi vara tillbaka på Krillan, då serverades middagen. Eftersom skolan slutade klockan ett blev det ingen tid över till strövtåg i den fria världen.

Dom som gick i plugget kunde bara jobba eftermiddagar på verkstäderna, och kallades därför eftermiddagsgrabbar, till skillnad från dom som slutat skolan och jobbade hela dagen på respektive verkstad, från kl. 8 på förmiddagen till halv fem på eftermiddagen, då allt arbete slutade, och fritiden tog

vid. Kl. 7 på eftermiddagen serverades kvällsgröten i matsalen, varefter sänggång följde med början bland de yngre, dom äldre något senare. Jag minns att leken kunde bli så intensiv någon gång, att man glömde gå på utedasset i tid, vilket satte märken i kalsingarna som man försökte ta bort, men lukten tog man ju inte bort. Vid sängdags var det alltid någon som kände skitlukten och tjallade, med resultat att man kallades fram till fröken, som snöt en ordentligt om näsan med skitfläcken. Inget man dog av, men i dag skulle metoden ha påtalats.

De första åren på Krillan greps man ofta av svärmod, över sig given och längtade hem till mor och syskon, men tiden verkar förglömmade och man smälte småningom in i miljön.

SKÄLET TILL KRILLAVISTELSEN HAR tidigare nämnts och jag vill nu beskriva hur vi hade det hemma före Krillan. Pappa dog i oktober 1906 på S:t Görans sjukhus, i den sorgliga fattigmanssjukan lungsot, som den kallades i folkmun. Tuberkulos (tbc) var väl den medicinska termen. I två år låg han på allmän sal, tjugo sängar eller flera, och tynade bort och förlorade vikt dagligen. Det sista kvartalet kunde han bara viska. Han slutade med inte stort mer än benvikten, 42 år.

Denna sjuka så gott som försvann när professor G. Myrdahls så kallade barnrikehus kom till i början av 30-talet. Pappa hade hört talas om Stads-

Pastor Carl Bergö, intendent vid Frimurarbarnhuset redan 1894, blev kvar under många år, omtalad bland annat för sina insatser mot pennalismen vid hemmet.

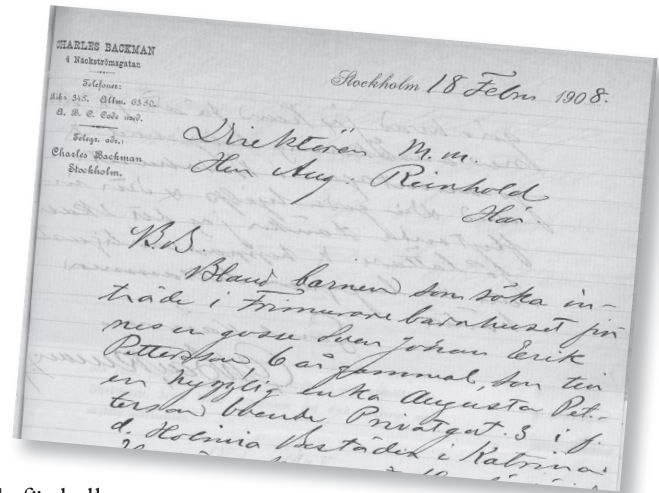
missionen och Frimurarbarnhuset, och av någon anledning prioriterat Krillan. Deras statuter bestämde att någon förälder skulle vara ensam om försörjningen, änka eller änkemän (ogifta eller frånskilda helt uteslutna), samt att fattigdomen skulle vara klart dokumenterad.

Valet blev alltså Krillan, vilket gav upphov till dessa rader. Hoppas någon orkar med dem.

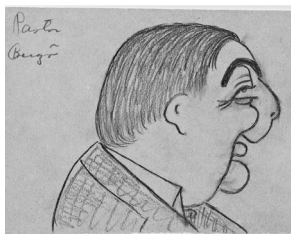
Vi bodde fem personer, mamma och fyra syskon i ett rum och kök. Jag var yngst och sju år när jag kom till Krillan. Köket var periodvis uthyrt till någon manlig hyresgäst med rätt för oss att vistas i köket för matlagning. Köket var utrustat med tappställe för kallt vatten, emaljerad gjutjärnsslask med diskbank av zinkplåt, svår att hålla ren. Vedspis med reservoar, en avlång låda av koppar med kikkran, där man fick varmt vatten när spisen eldades. I rummet med två fönster åt gatan fanns en kakelugn.

Vi bodde på nedre botten. Vintertid var det ofta svinkallt med fruset vatten i hinkar och baljor på morgonen. Enda förtjänsten med kylan var att loppor och vägglöss var mindre livaktiga. Ingen frös ihjäl så vitt jag minns. Inte underligt att ett sånt folk födde karoliner, men också kungliga galningar.

Krillan igen. Kyrka och Lutherdom var starka inslag i livet på barnhuset.

Herr Charles Backman intygar i sitt brev till Frimurarbarnhuset att änkan Augusta Petersson är ordentlig, arbetsam och bederlig.

*Karikatur av
pastor Carl
Bergö, intendent
på Frimurar-
barnhuset, av
signaturen
Fredin 1924.*

Tio Guds bud, syndabekännelsen, katekes och psalmverser var en del av den andliga kost som kryddade vår vardag. I bönsalen avslutades varje vecka med bön, psalmsång och predikan av barnhusets föreståndare pastorn, en stor och ståtlig karl, något korpulent. Jag minns att min mamma beundrade honom mycket, det var hon säkert inte ensam om. Vi ungar kände ju honom inte, och hyste väl mest en med rädsla blandad respekt för den stora alltid svartklädda prästen, som hade all makt i himmelen och på jorden i sina händer.

Vår avlidna kung Gustav VI Adolf var första gången gift med en engelsk prinsessa Margareta, som blev kronprinsessa av Sverige. Hon skulle en gång av någon anledning besöka barnhuset, vilket utlöste en betydande aktivitet för att göra oss ungar presentabla inför det celebra besöket. Bland annat skulle gottpåsar utdelas av kronprinsessans egen hand. Nu skulle ungarna lära sej ta emot påsen med vänsterhanden och ta den höga damen i hand med högerhanden och bocka eller niga. Det hela övades åtskilligt före evenemanget, men gjorde i stort sett fiasko inför situationens tryck.

Kronprinsessan klarade det hela galant på egen hand, så episoden uppmärksammades knappast. Gottpåsarnas innehåll i nuet blev inte gammalt, därtill var godsaker alltför sällsynta. Ceremonin skedde i bönsalen, som genom åren sett många framstående och inflytelserika frimurare mellan sina väggar. Bönsalen spelade för oss samma roll som kyrkan för församlingen, med den skillnaden att här var anslutningen hundraprocentig.

JAG TÄNKER PÅ ÅRETS högtidsdagar med minnen som räcker till livets slut, med julafton som klimax. Man fick besöka föräldrahemmet fyra gånger om året. Annandag jul, påsk, pingst samt en gång i augusti, i anslutning till en lustresa med den redan då gamla s/s Visingsö, till Birka med sina fornminnen och sin svarta jord. Det är klart att hemgången var ljuspunkten, som alltså inträffade ungefär en gång i kvartalet. Men medaljen hade en baksida, den kunde användas som bestraffningsform. Ett värre fuffens av något slag kunde rendera syndaren indragen hemgång. Ett svårt straff som dock inte förekom ofta.

Julen ja, förväntans tid. Den bröt så fantastiskt mot vardagsrutinen, att man trodde sej förflyttad till en överklig värld. Vi fick alla skriva en begränsad önskelista, önskade man för mycket så blev det inte mer för det. Frimurarna hade flera grosshandlare och donatorer som betydde mycket för det generösa julbordet, som dignade av julklappar, gotter och mat som vi inte såg till vardags.

Det började med uppställning på gården klockan halv fem, tror jag. Därefter avmarsch till bönsalen, med gudstjänst och julevangelium av pastorn. Predikstolen var vackert dekorerad med en girland av tallbarrskvistar omslutande en tavla ovanför predikstolen, belyst och försedd med texten ”Ära vare Gud i höjden, frid på jorden, till människorna ett gott behag”.

Efter detta var det avmarsch med musiken i spetsen till den stora fristående gymnastiksalen, vilken kräver en kommentar. Den var ungefär 40x15 meter, med en betydande takhöjd och stora fönster på långsidorna. Det var den första

*”Julen ja, förväntans
tid. Den bröt så
fantastiskt mot
vardagsrutinen,
att man trodde sej
förflyttad till en
överklig värld.”*

*Julfest vid
Frimurarbarn-
huset år 1910.*

gymnastiksalen som byggdes efter den svenska gymnastikens fader, Per Henrik Lings, system med ribbstolar efter hela långsidorna, långa hängande trästänger, rundstav, att äntra upp i tak på samt grova hampalinor som tjänade samma syfte. Dessutom stadiga stativ med kraftiga balansbommar, som kunde flyttas i varierande höjdlägen. Stativ och bommar kunde fällas ner i golv för att göra den stora golvytan fri för exercis och gevärshantering, samt dans och lekar. Militärövningarna var numera avskrivna (när man inte fick slåss för att behålla Norge) och det var ju helt i sin ordning. Det fanns också hästar och plintar samt trapets och romerska ringar, för en allsidig gymnastisk utveckling.

Nu inför juldansen var stativ och bommar nerfällda, stänger och linor upphäktade och golvytan fri. Juldansen kunde börja. Nu dansades och sjöngs alla dessa gamla danslåtar, flera med hundraåriga anor. Alla dansade och sjöng med, stora och små, gamla och unga. Alla var förväntansfulla inför julbordets överraskningar. Äntligen gav skomakarmäster tecken till sista dansen, som var en långdans. Alla höll varandra i hand och bildade ett långt ringlande band som sprang runt den takhöga julgranen, och ibland om vädret tillät gjorde en sväng ut i det fria, för att svalka alla upphettade ansikten. Den som var sist i det långa tåget for som en skottspole i svängarna. Det var alltid skomakarmäster som ledde dans och lekar. Och jag får inte glömma musiken som var med vid alla festliga tillfällen, och annars med förresten.

Efter dansen var det samling igen med kurs på matsalen, alla glada förväntningars mål. Det var många närboende anhöriga till barnen som ville bevittna vår spontana julglädje. När man såg de långa borden fulla med godsaker, russin, fikon, druvor, nötter, äpplen m.m. kring varje tallrik plus flera julklappar ville man inte tro sina ögons vittnesbörd. Man måste i alla fall vara Krillabarn för att uppskatta det. Bland många av donatorerna minns jag särskilt bageri- och konditoriägaren Aug. Reinhold och Svanströms pappershandel, därför att dom bidrog mest till våra rikliga julklappar. Alla lussebullar, kringlor, småbröd och kakor samt schackspel, rävspel, munspel, dominospel, bygglådor, sjungande snurror, diablo, rullband och mycket annat var skänkt av dessa firmor.

Om man var lycklig någon gång på Krillan så var det vid hemgång och framför julbordet. Men säg mej en lycka som varar beständigt. Den tyska filosofen Schopenhauer säger nånstans att lycka är endast frånvaro av lidande. Hur som helst stannar minnet av Krillans jular kvar till dagarnas ända. Jag har en grabb i andra giftet som säger, om man råkar nämna Krillan i något sammanhang: ”Det där står ju i historieböckerna.” Jag får väl ge honom rätt i stort, men jag har inte sett en rad om Krillan i *Svenska folkets underbara öden*, så det så!

Musiken blev en del av mitt senare liv på Krillan. Av vilken anledning jag hamnade där har jag inget minne av i dag. Alla som sökte till musiken fick ett signalhorn som endast återgav så kallade naturtoner, som frambringades genom läppmuskulaturen och den utgående luften från lungorna.

*Julfest vid
Frimurarbarn-
huset år 1910.*

INNAN JAG GÅR VIDARE vill jag tala om en episod som visar att vi inte var Guds bästa barn alla gånger, lutherdomen till trots. Svea Ingenjörskår var på den tiden förlagd till Jaktvarvs gränd bakom Kungsholms läroverk. Dom hade ett hästkompani som producerade avsevärda mängder gödsel, som levererades till Krillans jordbruksdetalj. Det var stora flakvagnar med kuskar som användes för sådana transporter. Det påstods att kuskarna var överåringar som smitit från lumpen och nu kom igen och gjorde rekryten. Vi grabbar tyckte dom såg ut som 30–35-åringar. Dom hade mustascher flertalet och talade en dialekt som vi uppfattade som bondsk, alltså bonddrängar som man sa då. Dessutom var fler av dom försedda med en mullbänk (prilla) som inte var av denna världen. Den var så stor att man trodde dom svalt en krokig rökpipa där skallen blivit kvar innanför underläppen. Dom hade inte bråttom, men vi fick så småningom mycket bråttom. Signalövningarna utfördes bakom det stora gymnastikhuset och dom här basarna var mycket nyfikna och ville gärna pröva att blåsa i ett horn. Då var det ett kvickhuvud som föreslog att vi skulle pissa i ett horn och låta den som såg snällast ut blåsa i luren. Otack är världens lön. Vi sa inte ett han skulle ta ut snuset när han inte begrep det själv. Han skulle hålla hornet högt mot solen, fylla lungorna med luft och blåsa för allt han var värd. Han hann bara vända hornet mot solen så rann pissen över hela ansiktet, blandat med snuset, och gav hela ansiktet en makaber och skrämmande uppsyn. Innan han fick luft och började vråla var vi borta som

vinden. Han hade ingen hjälp av kamraterna heller, dom vrålade och skrattade för full hals. Det gjorde däremot inte solisten som så gärna ville men inte hann med något solo, tack vare vidriga omständigheter. Han försökte en rivstart men insåg genast att han skulle komma efter med sina tunga kommisstövlar. Vi gick barfota mellan maj och september. Lättfotade grabbar kom lätt undan och han hade ju ingen hjälp av kamraterna heller. Det där med urin i munnen tog vi inte så allvarligt. Vi hade hört att det fanns folk som pissade på sina händer när de blev nariga i vinterkylan. Det var visserligen till utvärtes bruk men det hann väl inte bli stort mera nu heller.

VÅR MUSIKLÄRARE VAR PENSIONERAD musikfanjunkare från Lifgardet till häst. Han hade den otacksamma uppgiften att knacka in, jag tror det var Bergensons harmonilära i skallen på mej, som hörde ungarna leka och stoja utanför huset. Enharmoniska förväxlingar förekom i något sammanhang vill ja minnas. Jag är lika lyckligt okunnig om dem än i dag, men solen går fortfarande upp och ner som alltid. Vi hade ryktesvis hört att Malla, som vi kallade honom, en förkortning av efternamnet, spelat flöjt i hovkapellet. När man hörde honom traktera och drilla på piccolaflöjten ville man gärna tro det. Jag ansågs ha ett gott musikgehor därför att jag kunde skilja på dur och moll. Större anspråk hade man inte.

Jag fick prova in på Musikaliska Akademien och göra mitt praktiska prov

på esskornett och ett instrument som inte förekommer tillsammans med stråkar i orkestersammanhang.

Jag fick senare övergå till trumpet, som har gamla anor och omtalas redan i bibeln. Jag fick spela Schuberts underbart vackra *Ständchen* i orgelsalen på Gustav III Akademi vid Stallgatan. Året var 1916 så Akademien hade många år kvar med sina ohygieniska torrklosetter, som också utgjorde tillhåll för tobaksrökande elever. Musikdirektören vid Svea Ingenjörskår, som dessutom var lärare på Akademien i mässingsinstrumentklassen och hade nån befattning vid Ahlberg & Ohlsons instrumentfabrik på Sibyllegatan, var en mångsysslare på den tiden. Jag var minderårig, varför han måste ha mammas underskrift för att kunna värva mej till regementsmusikkåren. Knektandan tog nästan kol på mina Beethovenambitioner, jag var för grön och saken för vidlyftig. Den militära miljön måste anses vara olämplig för sådana ambitioner även om den numera humaniserats betydligt.

Efter två veckors tutande i signalhornet skulle man spela upp för Malla. Han skulle höra om han kunde kultivera det fruktansvärda oljud, som frambringades ur dessa gamla misshandlade horn med sina sönderslagna klockstycken och deformerade rörkrökar. Musikrummet var välförsett med instrument från anno dazumal, eller sent 1800-tal. Jag minns inte tromboner med rörlig tontygel, men ventilbasuner i oval- eller helikonform fanns i mer eller mindre gott skick. Även ess- och b-kornetter samt althorn och klarinetter

*Musikkåren vid
Frimurarbarn-
huset i gröngräset
1909.*

i ess och b fanns. Valthorn förekom men spelades inte på min tid. Dess- och piccolaflöjter fanns, kallas visst numera tvärflöjt. Någon aktiv trumpetare minns jag inte, trots deras självklara agerande i militärmarscher.

Helikonformen med sin runda rörslinga där klockstycket sköt fram över vänstra axeln var bekväm att hantera. Man trädde instrumentet över huvudet där rörslinga och klockstycke vilade på vänster axel och man kunde sedan med högra armbågen vilande på nedre delen av slingan lätt sköta ventilreglaget med högerhanden. Den stora kejsartuban kunde ju bäras långa vägar när infanteriets musikkår mötte sitt regemente, som legat på manöver någonstans i Sverige.

Vid ena gavelväggen i musikrummet längst bort från ingången stod ett gammalt vackert taffelpiano med koniskt sexkantiga ben på hjul, och hela instrumentet i polerat masurfanér. Säkert en gång en elegant salongsmöbel i ett rikemanshus. Nu var taffeln gammal, med gott om för låga toner som gav mera moll än dur, troligen smittad av vår gamle vän Benjamin under sin blåa kåpa till vänster i hörnet. Ovanför taffeln på väggen (i en pampig ram i bladguld) hängde en oljemålning av vår ständiga julklappsgivare, bageriägaren Aug. Reinhold. Här satt jag och övade skala upp och skala ner i timmar flera dagar i veckan med, som enda sällskap, den tysta kamraten i hörnet. Han kritiserade aldrig. Om man tyckte att han nickade ibland, så var det ögats näthinna som med inbillningens kraft svarade för fenomenet. Han har följt

*Musikkåren vid
Frimurarbarnhuset i musiksalen
1909.*

mej genom åren och det var väl våra många monologer som, många år efter vår skilsmässa, kanske påverkade mitt beslut att donera min kropp till Karolinska sjukhusets anatomiska institution, och att vi kanske träffas en gång då ingen mat behövs för att finnas till.

Att Malla i någon mån kunde få pli på ett sådant råstoff väcker än i dag min beundran, och vittnar om hängiven kärlek till uppgiften. Han tragglade igenom, vad jag kan minnas, Vennerbergs *Gluntarna*, Södermans *Bröllopet på Ulvåsa* och *Ett bondbrylllop*, Offenbachs *Storhertiginnan av Geroldstein*, Meyrbeers *Hugenotterna* m.m. som jag glömt. Otroligt!

Militärmarscher var ett dominerande inslag i musikutövningen. Sommartid gick vi ofta Drottningholmsvägen fram med en svärm av ungar efter oss, men Krillaungarna fick vackert stanna innanför grindarna. Bland marscher som spelades förekom: *Alte Kameraden*, *In treus fest*, *Kgl. Södermanlands regementes paradmarsch*, *Per aspera ad astra*, *Kronobergarnas paradmarsch*, *Björneborgarnas marsch*, *Gladiatorernas intåg*, *Stjärnbaneret* och många andra. Och först och sist *Svenska Armens tapt* av Prins Gustav, med den pampiga prologen i trummorna, som dock inte skulle ha godkänts av en infanteritrumslagare. Taptot spelade vi sommartid varje kväll kl. 6.30 på eftermiddagen, med marsch runt den stora gården. Sen spelades vid mera seriösa tillfällen *Hör oss Svea*, *moder för oss alla* etc., Stenhammars *Sverige* och *Vår Gud är oss en väldig borg* av självaste Martin Luther.

ATT VI VAR HUNGRIGA jämt berodde naturligtvis på att maten var för knapp, men det vi fick kom alltid på samma klockslag, med samma regelbundenhet åren igenom, varför vi i allmänhet var friska men sugna som en rökare som inte kommer åt att ta sig ett bloss. Men det var en liten flicka, pluggis till mej, som dog i tbc. Hon hade väl med sig sjukan till Krillan, som inte bjöd på den rätta dieten för sådana patienter, de sattes i allmänhet på gödkur på den här tiden. Vi fick för övrigt se henne på lit de parad i sin vackra svepning. Hon såg på något vis eterisk och förandligad ut vill jag minnas.

Kaffet som serverades fyra gånger om året, utom då någon frimurare avled och som kunde föranleda extra begravningskaffe, var rena farsen. Det kokades i en stor ånggryta med tillsats av socker och mjölk och spilldes upp i 170 koppar innan det kunde drickas, i bästa fall ljummet. Men vi fick ju komma hem lika sällan och då smakade kaffet så mycket bättre.

Jag hade en syster som tjänade piga i ett patricierhus på Nytorgsgatan vid Katarina kyrka. Hon fick lov att bjuda sin yngsta bror på mat i köket. Själv såg jag aldrig herrskapet, men jag åt med god smak den goda maten. Som dessert vankades glass som jag aldrig sett eller smakat, en verklig smaksensation då. När jag skulle gå in och tacka och bocka var dom utgångna, jag var glömd som dammet under deras skosulor. Glass och citronil, en läsk som fanns då, med en mazarin, var den gastronomiska njutningens klimax. I dag föredrar jag bruna bönor och stekt fläsk.

62.

L. Nyström

1904.
Nov

~~Enligt Kållerösk. nämndens utlåtande~~

Kleming Sandström

1900. April 25. Olofliga kortgäta Sänd. d. 22/4. hf. 7 - 9. 45 s. m.
Samt and. d. 25/4. hf. 8 f. m. till 2 e. m.

Ris inför alla kamraterna, mestadels på "pla-
nen" på fristunden och Sändags tussnings-
" Juli 19. Tagit kambrutigen från Arrendatarn
och såldt i baden - Ris.

" Juli 30. Byggt tussnings med Mr. Källsten under
2 1/2 dygn - tagit kambrutigen, som de bitat och
såldt. Arbet under 14 dagar på alla fr-
stunder tussnings

" Sept. 9. Antänt sig i närheten af bada, tussnings
med Källsten - Arbet Sändags

1904. Juni 5. Fårsmått uppblåst. till middag -
in Sändags flausstraff.

Utsnitt ur
Frimurarbarn-
busets straffbok
för år 1900.

När man tänker på matsalens nakna långbord på Krillan, bortsett från på helgerna, blir man sorgsen och moloken och vill gärna tycka synd om sig själv, men glömmer inte heller vad socialdemokratin sedan 30- och 40-talen åstadkommit av omvälvande förändringar till arbetarklassens fromma. Gärningarna tala för sig själva. Själv tycker jag, med tanke på barndomens ständiga följeslagare – fattigdom, loppor och vägglöss – att har jag tak över huvudet, mat för dagen och får säga vad jag tycker, och med en hygienisk standard som fyller alla rimliga krav, då känner jag mej tacksam att få uppleva det.

UPPFOSTRINGSMETODERNA PÅ KRILLAN VAR reaktionära med kroppsaga, i flesta fall utan vittnen. Man var alltid rädd och ängslig, åtminstone som liten, tack vare pennalism och översitteri från äldre kamrater. Dessutom var samvetet aldrig rent, fast man inte hade några skuld känslor. Man hade pallat äpplen i trädgård, tjuvbadat utan tillstånd eller smitit iväg till ”ståndet” som den lilla karamellbutiken kallades, hundra meter utanför grindarna på Drottningholmsvägen, med någon i de flesta fall hittad fem- eller tvåöring. Alltsammans skitsaker men ”kriminellt” på Krillan. Flertalet sådana expeditioner stupade på Klumpens vaksamhet. Man kunde göra sig osynlig när vi smet iväg och köpte vad vi kunde få för våra ören. På hemvägen stod han plötsligt som gubben i lådan bredbent med vaggande knän och ett sardoniskt

”Man hade pallat äpplen i trädgård, tjuvbadat utan tillstånd eller smitit iväg till ’ståndet’ som den lilla karamellbutiken kallades. Alltsammans skitsaker men ’kriminellt’ på Krillan.”

löje på läpparna, och undrade vad vi hade i våra något putande fickor. Senare i livet när jag läst Viktor Rydbergs översättning av Goethes *Faust*, med den sluge Mefistofeles, gav jag honom i efterskott Klumpens anletsdrag, friserade med ett litet bockskägg och två små benknaggar i pannan.

Fickorna innehöll snask inhandlat på förbjudet område, som resulterade i frihetsstraff i någon form, det var i alla fall bekvämare än att banka och slå. Grövre förseelser, till exempel rymning, bestraffades av prästen själv i arkivet på slottet med två våningar, som helt disponerades av pastorn med familj, hustru och fyra barn. Det berättades om en grabb som senare gick till sjöss, att han medan prästen bearbetade hans ryggslut, försåg sig med frimärksrullar från skrivbordet, som senare omsattes i kontanter, inget dåligt födgeni. Alltför täta bastonader skulle nog ha verkat förödande på frimärkskontot.

Det dåliga samvetet kunde spela mig och andra skrämmande spratt ibland. Man kunde få höra sitt namn skrikas över gården. ”Du ska upp till prästen!!” Pastorn tyckte inte själv om ordet präst av någon anledning, alltså tyckte vi om det. Det var att ge sig iväg till slottet och trycka på knappen till dubbeldörrarna innanför ytterporten. En trappa med röd matta och blanka mässingsrör i trappvinklarna ledde upp till dörrarna. I de flesta fall öppnade en piga som skulle hämta pastorn. Den som vi, eller jag, tyckte magnifika miljön tryckte ner en i skorna på något vis, man ville vara var som helst utom där. Så kom pastorn iklädd rökrock och på huvudet en turkisk fez med tofs, han

kanske var mohammedan ibland. ”Det var bra att du kom så fort Olle.” Jag heter inte Olle, men jag sa ingenting, det skulle bara ha irriterat honom. ”Du får springa till tullen och köpa ett aftonblad. Men rör på benen.” Man fick sin femöring och stack iväg lätt om hjärtat, det gällde ju bara tidningen, inget sattyg alltså. Tullen var Hantverkargatans slut eller Fridhemsplan, som var betydligt fridsammare på den tiden. Tidningen köptes i en liten snusbod och cigarraffär på Karlviksgatan, första tvärgatan till höger från Hantverkargatan. Den ägdes av två gamla fröknar, systrar tror jag. Köpdisken pryddes av glasburkar med snus. Ljunglöfs etta, Svartsens med flera sorter, som hälldes över i papperspåsar, eller strutar, med en bensked, för att vägas. Det fanns även slutna dosor och förpackningar, men flertalet kunder hade inte råd utan köpte snuset i lös vikt. Jag skulle tro att pipa röktes mer då. Var tanterna på gott humör kunde grabben med kors i mössan få en klibbig dragerad chokladkula ur en smetig glasburk. Sen var det dags att ta på kuten igen.

Klumpen hade förmodligen observerat avfärden och kunde lätt kolla återkomsten, utan att själv synas. Man visste aldrig var man hade honom, lurade oss för det mesta. Men det kunde hända någon gång när vi kom smygande på vägen, med små vita påsar med guldstjärnor på i fickan, att han plötsligt dök upp på vägen, men då var vi med på noterna. Sen började inkquisitionen: ”Kalle, vad har du i påsen i fickan?” Kalle drog motvilligt upp sin påse under Klumpens ironiska grin. Han synade påsen, småsten! Han

tittade bara i två påsar (Zakarias fick fikon), sen lommade han iväg. En slagen man, det kunde han gärna ha, det inträffade inte så ofta. Vi upplevde väl en liten triumf, men den räckte inte så länge. Han var vuxen och ordningens upprätthållare på platsen. Vi var fattiga rättslösa nummer, varje grabb hade ett eget. Hur det var på flicksidan vet jag inte. Klumpen hade ju som drottningen på schackbrädan rörelsefrihet åt alla håll och en tämligen obegränsad makt över oss, och kunde avlasta sina egna aggressioner på oss ungefär när som helst.

Vi led av en ständig avundsjuka mot all personal, alla kategorier, som när som helst förflyttade sej utanför områdets förhatliga grindstolpar.

DROTTNINGHOLMSVÄGEN FICK UNDER MINA Krillaår räls infälld i marknivå, för spårvägens framdragning, till i första etappen Ulvsundasjön. Denna räls var försedd med en fördjupning vari hjulfalsen rullade för att hålla vagnen i spår. Rälsen var mycket känslig för klimatförändringar, regn, snö samt lös sand, som slammade igen spåren. Även sabotagerisken var betydande, med stenar, trädgrenar och annat bråte som kunde orsaka urspårningar m.m. Rälstypen är väl numera övergiven, utom i begränsade lokala sammanhang. Spårvägens renhållningsdetalj hade ofta folk ute som rensade den försänkta spårrännan. Hårtill användes en rektangulär skopa med decimeterhöga sidor. Den ena kortsidan hade ett långt skaft som tillät skopskötaren att gå rak under arbetet. I den andra kortändan satt en styrnabb som gick ner i rännan

och höll skopan i spår. Smörjan sköts upp i skopan, som fylldes och tömdes bredvid spåret. Det där med att ”maka ur” spåret påminde om urmakare. När vi på väg till plugget passerade en urmakare, frågade vi hur mycket klockan var. Han stannade, knäppte upp kavajen innanför arbetsblusen, trevade efter västfickan, fiskade upp sin blankslitna, troligen ärvda Omega med kedja, armbandsur var inte vanliga då, och meddelade artigt tidens gång. Men när klockfrågan upprepades varje gång vi möttes, var det väl någon klipsk jobbare som listat ut den ironiska ordleken. En morgon efter klockfrågan kom en välfylld skitskopa farande mot oss, sen fick vi passa oss. Skitskopian kunde komma farande utan klockfråga. Sådana intermezzon gav ju bara färg och spänning åt våra skolpromenader. På den tiden var det mera gemyt i umgänget människor emellan, till skillnad från dagens Norrmalmstorgsmentalitet.

Musiken igen. Vi hade en privilegierad ställning och lånades eller hyrdes ut, förmodligen det förra, dom skulle väl inte behöva betala för olåten. Det bjöds ju alltid på mat och förfriskningar. Vi fick dessutom se oss omkring och var mycket roade själva. Det blev mest sjöturer med Mälarbåten s/s Aros, som var van vid det mesta. Men det bästa tyckte jag var, när vi fick spela på S:t Görans tbc-avdelning, inte så många år efter min pappas död på samma ställe. Det var naturligtvis andra ansikten, hans sängkompisar hade väl alla ”kilat vidare”. Det var patienterna som bjöd på kaffe med dopp i stora mängder. Brickor bars in med färska smörrutor som kvickt länsades, bars ut och kom igen lika

välfyllda. Patienterna tittade förundrade på vår friska aptit, som just inte var deras starka sida. Dom verkade glada och nöjda med olåten och önskade oss välkomna tillbaka.

Båtresorna sommartid skedde på söndagarna och medförde sen hemkomst, varför man ställt upp en stor kopparflaska med blåmjölk samt varsin limpulle, ankarstock, i musikrummet. Vi var nu mätta och belåtna och inte mycket för gällan blåmjölk just då. Limporna sparades för senare konsumtion, men någon tyckte väl synd om vår tysta vän under kåpan. När Klumpen följande morgon skulle lämna ut skolmaterial till ungarna, vilket skedde i musikrummet, fick han se Benjamin stort gapande med en limpa mellan käkarna. Stort rabalder, men så vitt jag vet hittades ingen syndabock och Benjamin själv teg som muren. Det kan väl inte, hemska tanke, vara Benjamin själv som försett sej? Behov förelåg ju i högsta grad.

DE OLIKA VERKSTÄDerna VAR väl rustade för sina olika uppgifter. Snickarverkstan där jag jobbade periodvis hade minst åtta stora hyvelbänkar, var och en försedd med en stor trähyvel samt en puts och skrubbhyvel, vinkelhake, tumstock och klubba, allt i trä. Väggarna var fullhängda med sågar vars blad spändes genom att snören vreds ihop mer eller mindre stramt, med en spärrende pinne. Fogsvansar, tvingar och limknektar i olika storlekar, allt i trä, samt diverse specialverktyg som jag glömt namnen på.

Ett nytt inslag i den gamla arsenalen var två järnhyvlar, märke Union och Stanley, som finns än i dag, åtminstone den senare. Dom var mästare rädd om som ögat, han jobbade med lite extraknäck ibland i all blygsamhet. Han hyvlade och limmade ihop bland annat mahognyskivor. När de var färdiga för en sista finhyvling trimmade han en järnhyvel så den blev nättupp vass som en rakkniv. Vi tittade i hans snickeri med avundsjuka, allt fick form och ändamål under hans skickliga händer. Vi trodde oss aldrig komma dit. När mästare fick sina limmade skivor försiktigt fastklämda mellan bänkhakarna, med små träbitar emellan för att undvika käftmärken, vände han hyveln med plansidan upp och synade att järnet låg i grad i hyvelspåret. Sen satte han hyveln mot träskivan och man hörde endast ett svagt susande ljud när hyveln gled över den glänsande ytan. Hyvelspånen singlarde florstunna till golvet och lämnade en len och blank yta efter sej. Sånt där lyckades vi inte med ännu, men som mästare sa när han ville: "Alla barn i början!"

Det var framför allt mästares säkra och lugna verktygsföring och stadiga hand som imponerade på oss. Hans sätt att föra sågen när vi skulle läras följa rits och ställa in järnet på hyveln. På trähyveln kilades järnet i läge. Att sköta handyxan när vi skulle jämna till tagel och rot på våra rot- och sopborstar, som vi själva fick tillverka och binda.

Han var dessutom snäll, ordknapp och lugn. När han ibland stannade till, tog upp näversnusdosan, knackade på locket, öppnade och la in en försvarlig

pris i varje näsborre tyckte man att det var en ceremoni som skulle till för att allt skulle vara i sin ordning.

Snickarverkstan hade stora fönster åt husets frånsida, med den lockande skogen i närheten. Då var det svårt att tänka på vad man hade för handen. Man fick en torr plankbit, väl tilltagen för att man skulle ha virke att ta av. Första numret i modellboken var en nyckelbricka, en liten avlång träbricka som förr användes till nycklar, försedd med adress så man visste var dom hörde hemma. Den var rundad i ena kortändan med ett hål i samma ända. Brickan var ungefär 70x50x5 mm. Arbetsstycket var som sagt bra tilltaget för att man skulle kunna använda flera hyvlar, för att komma till önskad tjocklek. Man började med skrubbhyveln som gav mycket grova spån – hela verktygsparken är väl i dag museal till största delen – sen följde putshyveln varefter sågen ordnade längd och bredd. Några mm fick sparas på alla mått, för efterputs med sandpaper. Det här låter lätt, men var en vedermodans väg innan nyckelbrickan blev godkänd, om den blev det!? I annat fall fick man försöka igen med en ny träbit. Svårigheter är till för att övervinnas.

Sen följde uppgift efter uppgift med ökad svårighetsgrad, längre fram kom lövträ in i bilden. Jag minns en kubformad sparbössa med koniskt zinkade hörn i björk, som skulle poleras. Man polerade då för hand, en svår och omständlig historia som går i graven med den äldre snickargenerationen. Det var svårt att göra.

Sista uppgiften var ett nattygsbord, sist men inte svårast. Järnhveln på verktygshyllan var den gamla rubanken mycket överlägsen. Med all respekt för den stora trähveln med sitt vackra handtag – som påminde om ett långt spetsigt vargöra tyckte jag – och som bidragit till så många konstverk i trä. Det fanns nog gamla ”trärävar” som vägrade använda järnhveln, inte så mycket för hvelns skull, man insåg nog fördelarna, utan därför att trähveln krävde god yrkesvana och ett säkert handlag av sina utövare, samt först och sist misstron mot allt nytt.

SNICKARMÄSTER HADE BEHOV SOM andra människor, men dasset låg tyvärr ett bra stycke från verkstan. Han måste först en dubbeltrappa ner, sen runt husgaveln och knalla upp för en ganska lång backe, som var källbacke vintertid. På backens krön tronade det så kallade Skiteriet, som verkligen gjorde skäl för namnet, mer därom senare. Mäster gick med högerbenen stelt, det påstods att han gått till sjöss i sin ungdom och genom olyckshändelse förlorat rörligheten i benet.

Hade han varit ung i dag hade han troligen fått behålla rörligheten. Han fick en karaktäristisk gång och lyfte benet med sig vartannat steg och verkade ibland ha bråttom. När vi genom verkstadsfönstren bevittnade hans Via Dolorosa, smärtornas väg, passade vi en gång på att prova järnhvylarna, som annars aldrig kom i våra händer. De var fininställda och vi tyckte inte dom

”tog” något, så vi ändrade på ställskruven för att åtminstone få riktiga spån. Sen siktades mäster på retur och hyvlarna kom omgående på plats.

Jag var inte med när hyvelmalören uppdagades, musiken tog allt längre tid, men en grabb talade om att mäster glömde syna hyveln, otur, och satte den mot mahognysidans kant, där den högg en flisa. Verkstan höll andan men ingenting hände. Mäster satte ner hyveln och betraktade förebrående sina adepter utan ett ord, men det räckte åt oss. I fortsättningen var mästerns hyvlar tabu. Om någon yngre försökte ta hyveln, måste han upp på en stol för att nå den. Vips var någon äldre grabb där och drog undan stolen, försöken upprepades inte. Mäster hade vår respekt, och jag tror även tillgivenhet.

Skiteriet på backens topp, som lättat och burit så många bördor genom åren, såg ut som en rätt stor sommarstuga, men fönstren var mindre och det hade dubbeldörrar i båda gavlarna och fyra eller fler ”sittplatser” fördelade på bägge långsidorna med en skiljevägg emellan, för att skilja på oss ungar och övrig personal. Innanför gavelportarna på marken i husets längdriktning stod en flakvagn på stadiga hjul. Dom fick göra rätt för sej när vagnen av två kraftiga hästar, Gullan och Grållan, skulle dragas ur hjulgropparna. Gödseln användes förmodligen i Krillans eget jordbruk. Det fanns två sådana sommarstugor i exakt lika utförande på området. Var man sent ute och i mörkret tappat orienteringen skötte näsan om att man så småningom hittade kursen igen.

SKOMAKERIET VAR EN FÖRNÄMLIG SAK. Där fick pojkarna lära sej bygga upp en sko eller känga från nåtlingen på läst till kängasnörena, som också skars ut för hand i läder med skomakarkniv. Det såg gemytligt och trevligt ut med dom nästan fyrkantiga skomakarborden med sina vaxhållare, som man alltid doppade sylen i, och den hängande fotogenlampan med sin skärm där "fummeln" värmdes, som användes att stryka ut vaxet jämt och fint efter sulans och klackens yttersidor, som sist putsades med sämskskinn. Det var mycket att lära och många timmar. Veckor, kanske månader gick åt innan man kunde göra en becktråd med svinborst i båda ändarna, och som också klarade mästerns prövande blick. Den fruktade spanremmen som användes både som prygel och arbetsredskap var bred och lång, och lindad kring handflatan gav den snärt åt slagen, lämnade både syn- och kännbara märken, men brukades för prygel endast vid grövre förseelser. I arbetet användes den för att, trädd under hålfoten, spänna fast skon över knät för vidare behandling.

Skrädderiet var ju lika beundransvärt. Att lära pojkar med endast några tonår bakom sej

*Pojkar i arbete
i skomakarverk-
staden vid
Frimurarbarn-
huset. Odaterat.*

att sy en komplett kostym, mästern skötte väl tillskärningen, låter som ett mirakel.

Järnslöjden låg i husets bottenvåning. Den var utrustad med hjulaxlar i taket för remdrift till svarvar, blåsbälg och ässja, och drevs av en fotogenmotor vars avgasrör gick ut genom ytterväggen på husets baksida. Motorns eviga puttrande gav intryck av arbetets och flitens boningar. I ett glasskåp förvarades dyrbara passbitar samt en planskiva bakom låsta dörrar. Rekvisita från glasskåpet lämnades endast ut med mästerns vetskap. Det ryktades att någon gröngöling kommit över planskivan och nitat någonting på den, en dödssynd i yrkesmannens ögon. Vi får hoppas att det var ett rykte utan grund, för planskivans skull.

En intressant bekantskap var maskinrummet, beläget i ena gaveln på den ena huslängan, där även tvättstugan låg. Den drevs med remdrift av en stående encylindrisk ångmaskin av Atlasmodell, med tillhörande ångpanna och matarpump, jag minns inte om injektor fanns. Jag har senare i livet sysslat en del med hithörande ting, därav intresset. Ångmaskinen har väl gått för att bli borta, men ångpannan stannar väl kvar åtminstone som tryckkärl. När man var på Krillan tänkte man inte en sekund på riskerna med den hanteringen. Än i dag förvånar det mej att ingen olycka inträffade under alla åren maskinen dunkade för att hålla oss rena och presentabla. De som sysslat med sådana saker vet att vattnet i vattenglasat på ångpannan åtminstone bör synas

i glaset så länge det är eld i pannan. Mäster, eller Mascha som vi kallade honom, förmodligen en förkortning av maskinist, hade mycket att göra. Han stod för uppvärmning och reparationer av övriga huskroppar, dessutom för drift och skötsel av maskin- och pannrum, som inte fick lämnas obemannade under drift. Mascha hade en äldre tonåring till hjälp, en som var väl insatt i jobbet och klarade både maskin och eldning med den äran, men han kunde bli sjuk eller borta av annan anledning. Flera av de äldre grabbarna hade väl prövat jobbet, men alla var inte lika pålitliga.

Sen var det idrotten, framför allt fotbollen. Med ”kulan” framför fötterna glömdes omvärlden, alltså även vattenglasat på ångpannan och eldningen. I allmänhet hörde väl syndaren när maskinen började sacka och fick mycket bråttom. Det kunde väl inträffa någon gång att Mascha fick stoppa driften, för att mata in vatten i pannan och få fart på kolfyren. Då såg han inte så uppspelt ut, undra på det! Annars var han snäll och fryntlig med sina yviga Brantingmustascher.

Det var en annan för oss grabbar mycket viktig detalj som sorterade under maskinrummet. Råttjakten, med stort R. Enligt statuterna fick råttjakten endast bedrivas inom fastigheterna, men vi utsträckte reviret till Krillan med omnejd. Man blundade för den detaljen, annars hade man inte blivit av med några råttor alls. En rätta stor eller liten, levande eller död, honorerades med fem öre. Råttjaktsens mål var pengar att köpa julklappar åt anhöriga, de enda

”En rätta stor eller liten, levande eller död, honorerades med fem öre. Råttjaktsens mål var pengar att köpa julklappar åt anhöriga, de enda pengar vi fick i hand, förresten.”

pengar vi fick i hand, förresten. Vi använde råttfällor med slagfjäder. Den större kostade 75 öre och en mindre 25 öre, populärt kallade 75:an och 25:an, och som vi själva fick bekosta. Den större knäckte nacken på rätt stora luringar, utom dom stora sop- och spannmålsråttorna, som krävde kniv eller annat tillhygge. Fällorna placerades på logar, höskullar och vid sädesbingar där råttorna var fullmatade och av aktningvärda dimensioner. De största släpade iväg med fällorna och måste slås ihjäl. Inklämda i ett hörn var dom inte lekfulla, dom reste sig på bakbenen, grinade med sina böjda sylvassa tänder och gick till anfall. Men vi som såg alla dessa hägrande femöringar på två ben var inte rädda.

Det här inträffade på höstkanten när säden tröskades och magasinerna sopades rena. När högaffeln lyfte den sista bingen myllrade hörnet av råttor, stora och små. Vi slog med flatsidan på stora spannmålsskyfflar som massakrerade många råttor, sparkade och trampade. Det fanns grabbar som kastade sej på loggolvet, makade råttorna under sej och bearbetade dom med knytnävarna, stenar och brädstumpar, rena råttslakten. Fångsten blev riklig, men delningen av bytet hade inget med rättvisa att göra. Där rådde djungelns lag. Ju mindre man kunde hävda sej, ju mindre antal råttor. Å andra sidan visste ingen vem som dödat mest eller minst. Märkligt att ingen fick blodförgiftning, så vitt jag kommer ihåg. Denna råttslakt upprepades årligen och finansierade till största delen våra julklappsinköp. Det fanns dom som kom upp till

5 kronor och mera per år, stora pengar på den tiden. För övrigt hade vi fallor ute i diken, åkerrenar, överallt där det fanns färsk råttskit.

När vi kom in i maskinrummet med en råtta, som vi höll i svansen med ett löv eller en pappersbit, tog Mascha fram råttjournalen, ritade ett streck i boken och sa: ”Kasta'n i fyren.” Pannan låg längre in i pannrummet till höger. Man öppnade luckan och slängde in råttan, varefter luckan efter en puff slog igen av egen tyngd.

Till vänster fanns en dörr som stod öppen på dagarna och som ledde ut i en gång utan fönster som vi kallade ”mörka gången”. Där fanns dörrar som ledde till tvättstugelokaler, mangel och strykrum m.m. Dessutom genomfart för kolvagnen, som hade sitt kolförråd längre in i huset, och som fylldes dagligen. Här låg också en stor vedbod där husets allt i allo, gårdskarlen, på klinga sågade och klöv hundratals famnar ved till den stora omättligen köksspisen och andra spisar. Det var en fröjd för ögat att se denna duktiga, urstarka smålänning vända sina sågade björkkubbar under spräckyxans vinande slag. Det gick att komma till mörka gången genom maskinrummet, men man kunde också komma dit genom porten på husets gårdssida. En klipsk rättjägare passade på att slå i fyrluckan utan att kasta råttan i kolbrasan. I stället kastade han ut råttan i mörka gången och gick tillbaka ut genom maskinrumsdörren sedan Mascha ritat ett streck på hans rad (som ju betydde en femöring) i liggaren. Sedan gick han tillbaka in genom porten från gårdssidan, hämtade råttan

i mörka gången, gick ut igen samma väg och väntade en stund, varefter han åter igen infann sej med samma råtta, nu i något sämre skick, men fullt hållbar. Mascha, som omöjligt kunde se att råttan ”gick igen”, bjöd som vanligt sin replik: ”Kasta’n i fyren”, varefter proceduren med råttans dåliga kremering upprepades. En död råtta är lika litet som vi oförgänglig och jag vet inte om svansen släppte innan den hamnade i den renande elden. Men det var inte så falsariet upptäcktes. Malisen påstår att en råtta hamnade innanför dekolletaget på en kvinnlig tjänsteande på väg ut och lätt klädd på grund av värmen. Trevligare gäster kan väl tänkas i sådana sammanhang. Jag vågar inte gå i god för historiens sannfärdighet, den skedde inte under min tid, men är mycket trolig. Råttfångeriets var vår enda chans att komma över kontanter, inte mycket men mer än ingenting. Den största peng jag bekom under Krillan-tiden var en tvåkrona som jag fick av min äldsta syster. Den sattes omedelbart in på bank, det vore oförsvarligt att lämna en så stor slant i händerna på en grabb i första tonåren, det kunde rent av äventyra statens finanser.

Råttpengarna användes som sagt var till inköp av julklappar, som i hög grad stimulerade den privata julhandeln. Det var en affär som hette Kungsholms Partilager på den tiden, en pytteliten föregångare till dagens varuhusjättar. Där handlade vi julklappar som till antalet betingades av jaktlyckan. En liten ask för 25 öre minns jag än i dag. Den var så vacker med sitt sidenliknande lock med små blommönster. Man kommer att tänka på Pandoras ask,

men den här innehöll inte så hemska saker, tvärtom. I mitten en liten parfymflaska, flankerad av en tvålv på varje sida. Min mellansyster tyckte mycket om den då, nu har hon slutat tycka för många år sedan.

Själv är jag mindre belåten med mänskligt beteende världen över, men där har vi väl en pinne med i byken allesammans, mer eller mindre. Förr sa man att det var bättre att vara skomakare än människa, men nu finns ju inte dom heller, klistergubbar är inga skomakare.

En episod från skomakeriet på Krillan faller mig i minnet. Mäster hade en hjälpreda, en karl i övre medelåldern, skicklig skomakare, tystlåten, snäll och vänlig men troende. Ingen människa är utan fel, men jag förlät honom för skomakeriets skull. Han hade en liten fåfånga, en begynnande flint som var hans sorgebarn. Någon hade sagt att en rå äggula nervispad i en skvätt konjak skulle återställa den naturliga hårväxten. Han offrade en hel konjak och man kan väl säga förlorade ägg på experimentet, men vi kunde inte se att flinten krympte, tvärtom. Kunde han inte få flinten att försvinna så kunde han i stället bland annat pligga skor, en konst som få bringade till fulländning. Det var ett nöje att se honom pligga den lästade skon liggande mellan knäna, stramt fasthållen av spannremmen. Först sylen i vaxet, därefter hålet i den ritsade sulan och pliggen i hålet, med en lätt snudd av skomakarhammaren för att få den rätta riktningen, omedelbart följt av det drivande slaget som satte pliggen på plats och allt med en regelbundenhet som påminde om klockans tickande.

Verkstäderna städades varje dag före klockan halv fem på eftermiddagen, då arbetet för dagen var slut. Var och en städade sin hyvelbänk och ställde i ordning verktygen och den som stod i tur sopade ihop golvsoporna, som sedan eldades upp i spisen där limpinnan tronade. Om vi glömde passa pannan tog den hämnd genom att låta limmet koka över på den heta spisen och sprida en fruktansvärd stank, som måste vädras bort med kraftigt korsdrag.

Limmet tillverkades av de dödas ben, djurben, och levererades i form av bärnstensliknande vackra kakor av ungefär en hundralapps storlek. Limpinnan bestod av en yttre kopparpanna, ständigt mer eller mindre fylld med vatten, den fick inte koka torr. I denna sänktes den något mindre limpinnan ner. Den hade en fläns i överkanten som i nersänkt läge vilade på den yttre pannans kant. Limkakorna bröts sönder till önskad mängd, späddes med vatten och värmdes upp till lagom viskositet, ungefär som våra dagars filmjölk och mycket varm vid limning. Det var ett mycket starkt lim men tyvärr känsligt för fukt och vatten. Tog man två torra regelbitar med två planade, gärna tandade ytor, värmdes dem på spisen, penslade ytorna med varmt lim och tvingade ihop dem kunde man dagen efter spräcka den limmade ytan med yxa hur som helst, men inte limfogen. Nix! Jag nämnde tandade ytor. Det fanns en hyvel där ståleggen var tandad som ett bågfilmsblad. Ytorna blev räfflade och uppluggade, vilket gjorde bindkraften större.

I det inre rummet på verkstan fanns förutom en svarv och en bandsåg, som trampades med foten, en utställningsmonter där utomordentligt fina snickerier fanns att beskåda bakom glas. Montern hade varit med på Stockholmsutställningen 1897. Jag undrar om inte mästern själv hållit i svarvjärnen vid tillkomsten av dessa sirliga bågare i masurbjörk, skrin och burkar av alla slag. När man betraktade montern fick man en känsla av främlingskap, den hade ingenting med vårt vardagssnickeri att göra.

Bönsalen, med den som vi tyckte stora orgeln, var stor för oss för att vi inte sett mer än skolans lilla kammarorgel. Den fick sin luft genom en fotspak som trampades ner med kroppstyngden och gick sedan upp av sej själv. I brösthöjd fanns ett handtag att hålla sej i under pedalmanövern. Bredvid handtaget satt en cylindrisk svart trätapp som gick ut och in och markerade luftbehovet. Det var en äldre tonåring som skötte den ansvarsfulla uppgiften att låta Johan Sebastian Bach tona ut för fullt. Det hände väl någon gång trots allt, att man fick bevittna organistens hjälplösa fingrar över den stumma klaviaturen, innan drömmaren i andra ändan vaknade upp och åter gav luft åt orgelpiporna. Det heter i dag den mänskliga faktorn. Vad det hette då vet jag inte, men det blev lika tyst i alla fall.

I bönsalen avslutades alla viktigare evenemang under året. Jag tror det var vid skolavslutningen på försommaren, som barnhusets styrelse närvarade. Dom pampiga gubbarna satt på för ändamålet utställda ekstolar, och såg

lagom intresserade ut, ungefär som härtill är jag nödd och tvungen. Prästen, som var på hemmaplan, lät röstens välljud från predikstolen smekas av väggarnas eko. Han stod ofta med åtminstone ena handen i byxfickan, vilket jag uppfattade som bristande allvar vid förrättningen, ungefär som en militär i uniform, med händer på samma ställe skulle inte göra lycka hos befälet.

Vid dessa tillfällen var musiken självskriven och vår musiklärare närvarande. Han var klädd i någon slags smoking med revärer på brallorna, allt i svart och dagen till ära med sin fina taktpinne i polerad ebenholz och silverbeslag i spetsen. Innan vi spred vårt diskutabla välljud över salen skulle vi ta ton, som det hette. Malla slog an med stämgaaffeln och vi repeterade alla, från flöjt och klarinetter hela vägen ner till andrabasen, ett stort bashelicon som kräver en kommentar. Förutom träblåsarna med sitt speciella klaffsystem hade vi mässingsblåsareventiler, tre stycken, på våra instrument. Inte mycket att hålla reda på tycker man, utom basisten med hela fem ventiler, till hans ständiga plåga och bekymmer. Han var en av få, som lyckats få ljud i detta monstium i mässing. Malla upprepade ständigt vilka ventiler som skulle brukas vid tonstämningen. Men som sagt, fem ventiler är inte tre och det gick för det mesta snett, till Mallas ständiga förvåning och förtrytelse.

I väntan på att musiken skulle bli klar brukade prästen underhålla sej med styrelsen, men så lyfte han handen som betydde att vi kunde börja spela. Malla som stod med ryggen åt predikstolen såg inte gesten, men vi såg den

och gjorde honom uppmärksam på att nu var det dags. Jag får nämna att Malla hörde illa vid tilltal, men när det gällde musik överhuvud var han märkligt lyhörd. Man var tvungen att puffa till eller trampa honom på tårna för att uppmärksammas. När han då vände sej om och tittade på gesten hade prästen glömt oss och pratade vidare, men om en stund kom gesten igen och vi puffade. Jag vet inte hur länge de här missförstånden skulle räckt om inte Klumpen som såg allt smugit sig fram och med diplomatisk grandezza och en lätt klapp på axeln låtit honom förstå att det var dags att spela. Förutom *Hör oss Svea, moder för oss alla* förekom Stenhammars *Sverige* och Lutherpsalmen *Vår Gud är oss en väldig borg* och andra med starka patriotiska inslag. Man tycktes inte nog kunna inpränta våra ”väldiga” krigarkonungars genomgripande insatser i svensk historia.

När man sedan som vuxen blev tvungen revidera det mesta, kände man sej på något sätt lurad och med avsikt förd bakom ljuset. Utan tvivel syftade man till att påverka unga mottagliga sinnen i vetskap om att det man lär sig i unga år har en otrolig förmåga att bita sej fast.

Det tog många år innan jag kunde tvätta bort den förljugna bilden av Guldkonungen av Norden, för att inte tala om Carolus Rex med sina silverkulor, dito knappar och annan skrock, hermafroditism m.m. Man har väl skäl förmoda att det var en svensk kula som stoppade monarkens väg mot avgrunden, med hela nationen i släptåg.

EN GÅNG I AUGUSTI varje år fick vi göra en båtresa med s/s Visingsö till Björkö, Ansgars gamla Birka, med den svarta jorden och alla minnen från vikingatiden. Vi fick som färdkost tjocka pannkakor på hårt bröd, makalöst gott. Till detta varsin flaska sockerdricka, rena drömdrycken. Musiken var självfallet med och marscherade Drottningholmsvägen ner över den gamla flytande träbron, som gippade och släppte igenom vatten i alla springor med ett porlande, kluckande ljud. Framkomna till båten som väntade, förtöjd vid broändan åt Tranebergshållet, spelade vi under embarkeringen, för att därefter själva gå ombord och avvakta ”Kasta loss!” S/s Visingsö gled sakta ut från träbron och vände stäven mot den sommarblanka Mälaren, med kurs mot Kungshatt.

När ”hatten” passerades blottades allas huvuden och musiken spelade *Du gamla, du fria, du fjällhöga nord* samt förmodligen kom någon fosterländsk kommentar av pastorn. Efter framkomsten till Birka strövade vi omkring och besåg denna urgamla handelsplats, som förmedlade dom första internationella kontakterna inom svensk utrikeshandel, och som blev inkörsporten för påvekyrkans utbredning i Sverige. Birka med minnen från 1000-talets Sverige och tidigare, men först och sist kampen mellan hedendom och Vite Krist.

Vi gick också omkring på sjöstranden och försökte fånga stensimpor, efter det obligatoriska badet. Man lyfte sakta och försiktigt en sten och hade man tur låg den lilla simpan orörlig i sanden. Den ser ut som en lake i miniatyr, inte vacker alltså. Det gällde att långsamt föra ner handen mot den lilla fisken

utan att handens skugga fick beröra den, och sedan snabbt köra ner handflatan i sanden. Med stor tur låg simpan i handen och man kände sig som en storsjöfiskare. Oftast var handen tom, den lilla krabaten var oerhört snabb, som en fluga i solen. Sedan vände "Visingen" sträven hemåt efter en vacker och minnesrik dag där pannkakan och sockerdrickan stannade längst i minnet.

DET FANNS ETT SÄRSKILT besöksrum där barnen fick sitta med sina besökande anhöriga, och äta sej mätta av medförd mat. Alla besökare visste att mat i någon form var det viktigaste och därför ofta förekommande. Men det kunde hända ibland att fruktpåsen av bekvämlighet eller andra skäl fick ersätta maten, vilket kunde ha till följd att fröken efter besökstidens slut delade ut påsens innehåll så långt det räckte, trots påsägarens mindre glada uppsyn. Sånt är livet. Man gick och luktade på besökarens ytterkläder innanför dörren. Det var en fyllig och om matos påminnande lukt, till skillnad från den sterila Krillalukten, som i alla fall inte påminde om matos. Man önskade sig själv i deras kläder, de som fick komma utanför de förhatliga grindstolparna och knalla kors och tvärs i den stora staden utan att fråga Krillan om lov. Att man orkade med denna ständiga vånda, att aldrig få, men alltid måste, som vi uppfattade saken, förundrar mej än i dag.

Jag har alltid haft lätt att hemfalla åt funderingar som inte har med sakfrågan att göra. Till stor del beror väl detta på det stora avståndet i tiden, mer

*Kortsnaggade
barfotapojkar
från Frimurar-
barnhuset på
utflykt i naturen
1923.*

än 60 år mellan händelseförloppet och nerskrivningen. Det är klart att man nu gör reflektioner som inte fanns i skallen då.

BLAND MINA PLÅGSAMMASTE KRILLAMINNE är extrajobbet i trädgårn, både sommar och vinter. Dessa långa rader som gick vinkelrätt ner mot Drottningholmsvägen och slutade med ett brett dike, var dagarnas plåga och ständiga vånda. Får jag en bra rad i dag, eller är det mycket brännässlor och tistlar ner emot diket? Man tyckte så synd om sig själv där man låg på knä i plogfåran, ofta i brännande sol utlämnad åt detta mänsklighetens gissel, tistlar och brännässlor. Mjölktistlarna var värst, dom gick ofta av vid roten, som till varje pris måste upp, och innehöll en mjölkliknande saft, därav namnet. Längre fram i livet när jag var eldare i ångbåtar, kunde man under en paus mellan påfyrningarna se på händernas tjockvalkiga insidor, en följd av den ständiga kontakten med den heta tunga slaggslejsen. Jag tänkte ibland, nu djävlar skulle man ligga i fåran och låta dessa djävulens blomster, tistlar och brännässlor smaka hårda okänsliga händer.

Det fanns ett ogräs, svinmållan, som jag vill kalla kärlekens blomster, som var vänlig mot ömskinnade barnhänder. Man kunde gråta av glädje om man någon gång råkade få en rad med mest målla. Men säg mej den lycka som varar beständigt. Mållan kunde bli väl så stor som tistlarna, men hade inget vapen som försvårade att bli uppryckt och lämnad åt förgängelse. Den hade

*Ogräsrensning,
Allmänna
Barnhuset,
1930-tal.*

ett puderliknande stoft över hela växten, som gjorde den len och mjuk vid beröring. Än i dag om jag ser en svinmålla stryker jag gärna med ansiktet över toppen och tackar för den goda fåran i seklets barndom.

PÅ VINTERN HADE MAN kylan att slåss med, ingen föraktlig motståndare. Vi var ganska dåligt rustade, åtminstone mot köldgrader. En bomullsskjorta med lång ärm, ett ärmlöst livstykke av bomull försett med strumpeband att hålla strumporna på plats, dom räckte över knäna. Kalsingar av bomull att fästas med band över vristen. Kortbyxor, väst och kavaj av ett gammalt tyg som hette vadmal, tror jag. Normaltemperaturer gick väl an, men köldtoppar med valna händer och våta vantar, jag minns, det kunde värka i fingertopparna så man kunde skrika.

Till trädgårdsjobbet vintertid hörde en jordkällare, omgiven av jord på tre sidor, helt i sten med ett lågt sluttande tak. Invändigt var den indelad i fack på en dryg kubikmeter, med tre eller fler fack på bägge sidor om mittgången. Facken innehöll rotfrukter av alla slag, potatis, morötter, palsternackor, rödbetor, kålrötter m.m. som skulle plockas om och rensas från sitt skämda innehåll. Även om yttertempen skulle understiga tio grader eller mer, så låg källarens temperatur på plus. Men blir man sittande i den kalla potatishögen med redan valna händer och fötter så önskar man sej Dantes *Inferno*, med värme i stället för kyla. Ska tortyren dessutom pågå i timmar eller mer vill jag

inte ge många ören för den rotfruktsrensningen. Man är glad än i dag att man inte behöver sitta i detta förbannade köldhål. Hoppas att källaren i dag är bortsoptad från jordens yta.

De tomma magarna skapade en experimentlust av inte alltid aptitligt slag. Vi sparade på lämnade brödbitar, mjuka och hårda, plockade av långborden efter måltiderna, och besöksrummet, där man kunde hitta bitar med smör eller margarin på. De hårda bitarna bröts sönder, blandades med mjuka bitar och lades i en näsduk som vreds ihop till en boll och placerades under foten på en långbänk, där den stöttes och vändes till brödet var pulveriserat. Sen blöttes bollen i vatten, vreds ihop igen mycket hårt för att pressa ur vattnet, varefter brödklumpen frilades. Den hade då formen av en stor lök. Den fick sedan genomgå samma procedur som äppelstekningen framför den glödande antraciten, den finkrossade stenkolen, i sovrumskaminen. Resultatet blev sämre än med äpplena. Brödet var ju tidigare gräddat och fick bara en hård skorpa, men kunde småningom ätas efter många vändor framför glöden.

Nu kanske någon tycker att det är att gå över ån efter vatten. Brödet var ju redan gräddat och förmodligen aptitligare att äta, det sista en sanning med modifikation. Brödbitarna var många gånger flottiga och såg väl begagnade ut, och förresten, en liten brödbit glömd när den var svald, kunde väl inte tävla med detta brödäpple, som motsvarade flera äpplen och tog lång tid att äta upp.

SOM TIDIGARE NÄMNTS HADE barnhuset flera kvinnliga anställda bland annat i kök, tvättstuga, mangel och strykrum. De hade god hjälp av händiga grabbar i första tonåren. Stora mängder plagg av alla slag skulle vikas, läggas på duk, rullas på stock och placeras under mangeln, som drevs på rem av ångmaskinen ute i maskinrummet. Alla underplagg hade blyknappar för att klara mangeltyngden. Jag skulle gärna vilja ha en ångmaskin, men större format än leksaksmodellerna. En komponentmaskin, eller helst en stående encylindrisk maskin av Krillamodellen, som sett så många råttor föraskas i kolfyren under ångpannan. Tyvärr tillåter inte min ekonomi sådana orealistiska tankegångar.

Tanterna var mycket belåtna med vår hjälp och lovade oss en macka om vi passade utanför personalmatsalen på kvällen. På utgående stack dom åt oss mackan och försvann som vinden. Matsmugglet var väl inte önskvärt, men en och annan tyckte synd om oss och överlämnade läckerheten öppet, med tanke att försvara handlingen vid behov, men man blundade kanske med avsikt.

Jag måste beskriva denna macka, som upplevdes som någon slags mindre julafton. Det var samma halva rågkaka som vi fick till morgongäspan att avätas i skolan, men som aldrig hann dit. Till skillnad från skolbrödet som saknade margarin och naturligtvis pålägg, var den här intjänade mackan försedd med gott om margarin, dock inte så gott som dagens, och inlagd sill med svartpeppar och mycket rödlök. Man upplevde vid avätandet en salighet

*Kvinnlig personal
på Frimurar-
barnhuset tar
igen sig runt
kaffebordet.
Odaterat.*

som inte var av denna världen. Det var nödvändigt att fort smyga undan med mackan, annars kunde den lätt hamna i fel mage om en större grabb hamnade i blickfältet. Ändå tror jag att denna sill i dag knappt skulle hålla måttet som tjänlig människoföda. På den tiden fanns ju inte kyl och frys i dagens mening. Isskåp fanns för dagligvaror och kallskänk, men inte för stora silltunnor på hundratals kilo. Sillkällaren låg visserligen en våning under markplanet, alltså relativt svalt, men ändå. När den kokta sillen försiktigt skulle frigöras från ryggbenet föll den samman och alla dessa små ryggkotor – jag kallade dem trådrullar – blandades med potatisen, varför man fick spotta trådrullar för hela slanten, inte mycket att bli mätt på. Sillen tålde inte kokning, den var ”skör” och inte aptitlig varken att se eller äta.

Jag nämnde tidigare den kalla gröten, som kunde vändas i handen före konsumtion. Hade jag i dag ett större antal sådana grötpastejer skulle jag frysa dem och äta en varje morgon, skuren i skivor, rullade i skorpsmulor och stekt i smör. Tillsammans med ett glas kall vit mjölk en kulinarisk läckerhet.

SOMMARTID DOMINERADE IDROTTE ALL fritid. Man övade allmän idrott, löpning, höjd- och stavhopp, längdhopp med eller utan ansats, tresteg, kula, diskus, spjut, m.m. Men först och sist fotboll. Vi hade ytterligare en bollsport som inte spelades med fötterna, men som nu har gått i glömskan, slungboll, en krävande men rolig sport. Den var väl något större än fotbollen, också av läder

*”Jag tror ingen lämnade Krillan utan att kunna simma...”.
Badande barn-
husbarn.
Odaterat.*

men mjuk och lökformad, stoppad troligen med tagel samt med en genomgående dubbel läderrem, att användas vid utslungningen, ungefär en halv meter lång. Slungbollen krävde springande ansats med bollen i högerhanden – man fick inte vara vänsterhänt på den tiden – med utsträckt arm och svängande i allt hastigare tempo för att i rätta ögonblicket släppa, då bollen beskrev en först stigande och sedan fallande bana, för att till slut hamna i magen på partnern om allt skulle gå bra.

En duktig bollslungare kunde få bollen att beskriva en nästan vågrät bana en meter ovan mark, för att med kraft träffa motståndaren, han for baklänges med bollen, men allt gick bra om inte bollen nuddade mark. Vid markkontakt blev det poängförlust. I fotboll hade Krillan flera grabbar som spelade aktivt efter avgången från Krillan. Vestermalms IF, Olympia, Hammarby och Stockholmskamraterna hade spelare från Krillan. Jag tror någon som spelade för Nacka avancerade upp till Fotbollförbundets topp.

Sedan hade vi simningen, som kanske inte gav någon elit, men simkunnigheten på bredden var betydande. Jag tror ingen lämnade Krillan utan att kunna simma, och framför allt var vi inte rädda för sjön, en viktig sak vid kontakter med det våta elementet.

HUR KRILLAN SEDAN PÅVERKADE oss som individer måste ju bli upp till var och en. Alla är vi olika till temperamentet, egenskaper och inte minst egen-

heter. För egen del tycker jag mindrevärdet har påverkat hela mitt vuxna liv, med början på Krillan där man bara var ett nummer, vilket knappast stärker självförtroendet. Denna känsla av att inte vara accepterad som individ känner man än i dag. Särskilt som pensionär skild från produktionslivet, blir man inte tagen riktigt på allvar. På Krillan var det pennalismen, fjäsket, favoriseringen, judastyperna i form av skvallrare och angivare, som födde en osäkerhetskänsla som alltid var för handen. Pryderiet gränsade till det absurda när det gällde sexuella ting, vi levde i den aningslösaste enfald och okunnighet. Jag undrar om inte biets frömjölskontakter med blommorna uppfattades som pornografi.

På äldre dagar har man väl funderat över ett och annat, som till exempel när åskan gick om nätterna, då en eller annan pojke som var åskrädd fick vistas i frökens rum. Vi var väl mer eller mindre åskrädda allihop, men rädslan var väl inte tillräckligt kvalificerande, antar jag.

Jag kommer ihåg en överårig, som jobbade kvar på Krillan, i trädgård. Han var grov i hyn med ett rörligt gummiansikte, med vilket han kunde göra de hemskaste och groteskaste grimaser. När han kom åt skrämde han med nöje småungar från vettet, det var det roligaste han visste. Större grabbar tittade gärna på och skrattade ikapp med grimasgrabben. Dom kunde inte begripa varför vi ungar blev så rädda, fast inte alla, det var ju en vanlig grabb, lite större bara, men vad hjälpte det. När han högg en i axlarna, föll på knä och

”Bland så många grabbar fanns det alltid strykpojkar, som inte kunde hävda sej och som alla hunsade med. Dom skulle alltid stå till tjänst och vara passopp i alla sammanhang, annars blev det dingel.”

förde sitt grinande ansikte mot en, som innehöll alla sagans djävlar och demoner, blev man alldeles paralyserad av skräck, slet sej och rusade därifrån tjutande som en galning, med grabbarnas flabbande skratt ekande i öronen. Jag minns att jag åtminstone första åren sprang och gömde mej om jag såg honom någonstans.

Slagsmål grabbar emellan tolererades utan ingripande, det ansågs fostrande och stärkande av karaktären och självhävdelsen, som sannerligen inte var önskvärd i andra sammanhang, och tämligen ofarliga utan tillhyggen.

Men slagsmål mellan större grabbar kunde ge blodviten som krävde omsyn på "sjukan". Det fanns en sjukklirik och sjuksal, med minst fyra kanske fler sängar, jag minns inte. Sjukavdelningen förestods av den tidigare nämnda sjuksköterskan med ett rött eller blått kors på vänstra armen. Vi brydde oss inte om korset, men var mer eller mindre "förälskade" i syster, och knallade ofta och gärna till sjukan med de obetydligaste småsår och skavanker för behandling, oftast utan åtgärd. Hon försvann tyvärr, till vår ousägliga saknad.

Bland så många grabbar fanns det alltid strykpojkar, som inte kunde hävda sej och som alla hunsade med. Dom skulle alltid stå till tjänst och vara passopp i alla sammanhang, annars blev det dingel. Jag minns en grabb som vi kallade Fina, jag vet inte varför, men som säkert haft en svår och fattig barndom. Händerna var blålila och svullna, troligen förfrusna. Han fick lov

att hålla sej undan om han ville ha en stund för sej själv. Alla spottade på den stenen, men ”stenen” var en mästare i trädklättring, han klättrade vidare när andra inte kom längre. Man brukade säga till exempel, ”Niklas satt längst upp i toppen och Fina en meter ovanpå”. Denna klättrande förmåga gav honom favörer, om det nu kan kallas favör att slippa stryk. Den nämnda slungbollen, och någon gång även fotbollen, kunde släppa greppet för tidigt ibland och gå i höjden och hamna i det täta lövverket i toppen på en av de höga lindarna. Man försökte pricka ner den med stenar, som någon gång kunde lyckas men inte alltid, och då återstod endast Fina. ”Fan ska ta dig om du sitter och tjuvhåller bollen däruppe!” Fina lovade att komma ner och stack iväg upp i trädet. Det märktes att han var på sin mammas gata, bortom handgripligheter och svordomar, han hade gjort resan till toppen åtskilliga gånger. En del påstod att naturen begåvat Fina med sugskålar på händer och fötter, men jag såg inga trots att vi gick barfota hela sommaren. Sugskålar skulle knappast underlätta klättringen på dessa grovbarkade åldriga lindar, tvärtom. Det låg i alla fall något trolleri i denna hans förmåga. Lindarna var ju grenlösa upp till 4–5 meter från rot, men innan man visste ordet av satt Fina och lipade åt sina plågoandar. När han hunnit upp i grenverket i toppen och skakat åt sig slungbollen förblev han lugnt sittande, förmodligen mediterande. ”Din förbannade unge, du lovade komma ner med bollen!” ”Det gjorde jag”, sa Fina, ”men inte när”. Nu började förhandlingarna, spelet pågick ju och alla

”Under passagen genom grindarna upplevde man någon sorts förvandling som talade om att nu går du på förbjuden mark. Det kändes befriande skönt och roligt.”

väntade endast på bollen. Fina ställde villkor, han hade fått en viss förhandlingsvana, åtminstone sommartid. Fritt avtåg samt en veckas frihet från passoppjobbet. Han fick som han ville och hade dom äldre grabbarna lovat såg dom också till att småsparvarna lät honom vara ifred. Man tyckte det var honom väl unt, det var ju inte ofta bollen hamnade så olyckligt.

Högtidsstunderna var besöken hemifrån, då fick man äta sig mätt. Jag gillade mest bruna bönor och stekt fläsk. Min mamma kom med favoritmaten i en karott omlindad med tidningspapper, för att hålla värmen.

Tricken gick inte längre än till Fridhemsplan och därifrån till Krillan var en bra bit att gå. Detta att äta sej mätt var ju något man ständigt hade i tankarna. Fick man sedan tillstånd av Klumpen att följa mamma ett stycke utanför grindarna på Drottningholmsvägen till en vattenkiosk som det hette då, och bli bjuden på en citronil med en mazarin, var lyckan fullständig. Jag vet nu, men tänkte inte på det då, om det fanns pengar till sådana utsvävningar, men jag minns att mamma tog två glas och slog några droppar i det ena, för att liksom vara med på noterna, men utan mazarin.

Jag uppfattade hela Krillavistelsen som ett straff, därför att man tillhörde den medellösa och fattigare delen av befolkningen. Sett på distans verkar det helt orimligt, att man fick beröva många människor den naturliga friheten, utan att de gjort sej skyldiga till lagbrott.

Musiken gav oss möjlighet att åtminstone sommartid komma utanför dessa

frihetens marodörer, grindstolparna. När vädret tillät bar det iväg med Malla i täten, iförd panamahatt, ut genom grindarna följande Drottningholmsvägen åt ena eller andra hållet. Under passagen genom grindarna upplevde man någon sorts förvandling som talade om att nu går du på förbjuden mark. Det kändes befriande skönt och roligt. Gick vi åt stan brukade Malla vända vid infarten till Lindhagensgatan där han själv bodde. Blev kursen Traneberg vände vi på andra sidan den flytande flottbron, som alltid läckte och släppte igenom vatten här och var.

JAG KOMMER IHÅG EN episod som får mej att dra på munnen än i dag. Vi hade en flöjtist som hade väldigt svårt med två steg i takten. Jag vet också att han sedan många år är befriad från den plågan, tillsammans med kampen för tillvaron. Malla som jämt fick kämpa med den där ”taktlösheten”, brukade vända sej om för att kolla flöjtistens möda. Just när han skulle vända sej om passade en spefågel i trumslagarledet på att peta flöjtistens fot bakifrån så att han snavade framåt, med utskällning av Malla som följd. Episoden kunde mycket väl upprepas, för Malla lyssnade inte när han försökte försvara sej. Han föll så att säga på eget grepp.

Vår gamla musiklärare blev för mej så småningom mer än bara Malla. När han märkte mina musikaliska anlag och goda gehör blev det hans diskutabla göra att leda min förkovran i musikens värld, med resultatet att jag blev

antagen som elev vid gamla Musikaliska Akademien på Stallgatan 1916. Jag har angenäma minnen från tiden före inträdesprövningarna på Akademien.

Malla själv bodde med familj på Lindhagensgatan, men han hade en liten kolonistuga i Hornsbergssområdet, där vi tillbringade många timmar med att tillägna mej nödvändiga insikter i harmonilärans labyrinter. Han brukade då bjuda på stekt stångkorv och potatis, som smakade mums. Hade jag svalt harmoniläran lika lätt som korven, kanske man upplevt andra öden.

Jag fick också följa med honom hem någon gång, och bli bjuden på kaffe. Han hade en tavla i förstoring på väggen ovanför pianot, där han sitter till häst, den var vit tror jag, som fanjunkare i hästgardets paraduniform med kask, hakrem, plym och hela ståten. Det var väl så lagom med ståten på 1860–70-talen, då han måste ha varit trumslagarpojke eftersom han var väl förtrogen med inläringen på trummor. Det måste ligga många bistra, hårda och svåra år mellan trumslagarpojken och den ståtliga musikfanjunkaren till häst på tavlan.

Musiken är väl numera på avskrivning inom det militära. En regionmusiker i dag har väl civil status, med tjänstgöringsskyldighet i det militära vid vissa tillfällen, förmodar jag.

JAG HAR BESÖKT MITT gamla Krillan efter nära 70 år, men hittar det inte. Huskropparna finns kvar, renoverade och uppsnyggade, men det förgångna

ligger begravt under den nya putsen. Den gamla klockstapeln med sin vällingklocka står kvar, men den runda planteringen i gårdens mitt med sina vackra blomstergrupper är borta, tillsammans med den stora välkrattade grusplanen som flankerades av slottet och de båda flygelhusen. Den redan då gamla lindallén, som går ner mot Ulvsundasjön och de flerhundraåriga ekarna, spridda i terrängen utefter bilvägarna, inväntar nu en snar förgängelse genom bilgaserna.

Var har vår gamla hästhage tagit vägen med alla diken, råtthål och färsk råttskit, som visade att hålen var bebodda och i bästa fall kunde ge många femöringar? Gymnastikhuset var kvar men exteriören ommålad och verkade på något sätt främmande.

Den jag helst ville träffa och skaka hand med var Benjamin i musikrummets bortre hörn, klädsamt draperad i sin blåa kåpa bredvid den gamla taffeln. Naturligtvis en fåfång önskan och ändå kanske han inte är så långt borta. Ett rykte förmäler att han fick göra resan till gamla Karolinska institutet (Asis) vid Kungsholms Mälarstrand i sällskap med vår värderade ordningsman, som inte hade någon större svårighet att hålla ordning på Benjamin, därför att resan tillbringades på släpvagnens plattform i ”splendid isolation” mitt i trafikrusningen, om ryktet talar sant.

Där vi låg och rensade ogräs med händerna svidande av brännässlor och tistlar ligger nu ”Krillans krog”, där man troligen har trevligare sysselsättningar

än att rensa ogräs. Det gamla Kristinaslottet är renoverat tillsammans med sina flygelannex, som förr beboddes av respektive maskinisten och ordningsman. Slottet lär numera vara invaderat av kommunens pampar, borgarråd med flera. Att inte det gamla bygget rasar sörjande sitt patriciska förflutna. Vi Krillagrabbar fick ju aldrig se det förnäma bygget inifrån, det kanske inte var någon förlust, om kontrasten verkat deprimerande.

Allt som påminde om Krillans trädgårdsanläggningar, växthus m.m. var borta. Jag såg fruktträd men det måste vara nya upplagor, som inte orkar med äppelsnattare i grentopparna. Drivhus, stall och hästar, hönsbus, svinstia, hundkoja, logar, lador, vinterkällare – tack och lov – personalbostäder, allt bortsopat från jordens yta. Förgängelse och glömska blir allas vår lott.

Våra bägge magnifika utomhuslatriner, som var exakt lika, var väl dom första som fick skatta åt förgängelsen genom sin fräna odör, som vi dock själva levererade.

Jag har väl fångat det viktigaste i skildringen av mina år på Krillan. Fortsättningen blev nog så dramatisk ibland, men det är en annan historia.

Sven Petersson
Johanneshov 1979

ansökan till Frimurar-
Barnhuset, blef beviljad,

Venligen
Augusta Ingeborg Pettersen

Enka

är fattig så ber om det vore möjligt

att bli inbördes

*”Jag kom till Kristineberg, Krillan, 1908, sen min mamma genom den legenda-
riske Hellsaspastorn, kyrkoherden och riksdagsledamoten Klefbeck fått intyg
på fattigdom i hemmet. Jag är nu 80 år, men kan än i dag genomleva min för-
tvivlan inför avskedet från loppor, vägglöss och fattigdom hemma på Söder.”*

BARNHUSPOJKEN SVEN PETERSSON (1901–1988) kom som sjuåring till Fri-
murarbarnhuset i Stockholm. Hans historia har inspirerat till karaktären Rolf
i Per Anders Fogelströms roman *Mödrar och Söner* (1991). Här berättar Sven
Pettersson med egna ord om övergivenhet, frihetslängtan och tidens auktoritära
barnaföstran – men också om gemenskapen, hyssen och skratten på Krillan. Det
är återkommande erfarenheter från barnavården i skilda sekel. Annat är bundet
till tiden och rummet, som sängvätarnas pissluntor, morgonmålets gäspa, boll-
leken slungboll. Sven Petterssons minnen från Frimurarbarnhuset är en färgstark,
högst subjektiv och likväl mycket viktig liten historia. Detaljrikt, dråpligt och
gripande låter han oss ta del av händelser, människor och miljöer i början av den
epok som skulle komma att kallas både barnets och anstaltens århundrade.

FÖRORDET ÄR SKRIVET AV Rebecka Lennartsson, forskare och docent i etnologi
på Dokumentationsenheten vid Stockholms stadsmuseum.

STOCKHOLMIA FÖRLAG

